

# TREBALL TÈCNIC DE RECERCA PER DOCUMENTAR EXHAUSTIVAMENT TOTES LES FOSSES DEL PERÍODE DE LA GUERRA CIVIL I LA DICTADURA FRANQUISTA DEL MUNICIPI DE CASTELLNOU DE BAGES

MARTA PUJOL MASIP

Un encàrrec de  
Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia  
Direcció General de Memòria Democràtica

## Sumari

1. Introducció .....	3
1.1.- Els objectius .....	3
1.2.- Les dificultats .....	3
1.3.- L'estructura del treball.....	3
1.4.- Les fonts consultades.....	4
2.- El context de la Guerra Civil a Catalunya, a la comarca del Bages i a Castellnou de Bages.....	7
2.1.- L'ambient previ a l'esclat de la Guerra Civil.....	7
2.1.a.- Al Bages, el Berguedà i el Solsonès .....	7
2.1.b.- A Castellnou de Bages.....	10
2.2.- La revolta militar del 19 de juliol a Barcelona i a Catalunya i els dies immediats .....	11
2.2.a.- El 19 de juliol a Barcelona i a Catalunya .....	11
2.2.b.- El 19 de juliol al Bages i a Castellnou de Bages.....	12
2.2.c.- Els dies immediats a la derrota militar a Barcelona i a Catalunya .....	12
2.2.d.- Els dies immediats a la derrota militar al Bages .....	13
2.2.e.- Els dies immediats a la derrota militar a Castellnou de Bages .....	14
2.2.f.- Les milícies .....	15
2.2.g.- Les col·lectivititzacions .....	16
2.3.- Els fets de maig i el final de la Guerra Civil .....	16
2.3.a.- La Guerra Civil a Castellnou de Bages .....	18
2.3.b.- La Guerra Civil i les conseqüències immediates .....	20
2.3.c.- La violència .....	20
3.- El franquisme a Catalunya .....	21
3.1.- La postguerra a Castellnou de Bages .....	23
3.2.- La repressió a Castellnou de Bages.....	25
4.- Context històric i episodis de la guerrilla llibertària a la Catalunya central i, en concret al municipi de Castellnou de Bages. ....	31
4.1.-Context històric de la guerrilla llibertària .....	31
4.2.-La guerrilla llibertària a Espanya i a Catalunya .....	34
4.3.Ressistència a Catalunya .....	36
4.4.La guerrilla rural a les comarques del Berguedà i del Bages.....	37
4.5. Acció maqui a Castellnou de Bages.....	40
5.- Les fosses a Castellnou de Bages .....	46
5.1. Fossa 1.....	46
5.1.1. Fitxa fossa.....	46

5.1.2. Testimonis .....	47
5.1.3. Transcripció de l'autòpsia .....	47
5.1.4. L'exhumació del 8 de juny de 1999.....	48
5.1.3. L'estudi paleantropològic i paleopatològic .....	50
5.2. Fossa 2.....	52
5.2.1. Fitxa fossa.....	52
5.2.2. El relat dels fets segons les diferents fonts.....	52
6.- Documentació de l'exhumació de Ramon Vila Capdevila realitzada el 199 per l'SPAL de la Diputació de Barcelona (memòria arqueològica, materials associats i estudi antropològic).....	57
7.- Recomanacions per l'exhumació de les restes de la fossa .....	58

# 1.- Introducció

## 1.1.- Els objectius

Presentem la memòria del treball de recerca sobre fosses al municipi de Castellnou de Bages. Els objectius han sigut, d'una banda, fer un inventari sobre les fosses de la Guerra Civil i del franquisme existents al municipi, pel Mapa de Fosses i Repressió de la Generalitat de Catalunya, i de l'altra, fer recerca i compilació d'informació per saber com es va viure la Guerra Civil i el franquisme, i com es va desenvolupar el moviment maqui al municipi i a la comarca.

El projecte ha estat subvencionat pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, per mitjà de la Direcció General de Memòria Democràtica, i el nostre interlocutor al llarg d'aquests mesos ha estat en Juli Cuéllar Gisbert, tècnic de la Direcció General de Memòria Democràtica.

## 1.2.- Les dificultats

Les famílies que van viure sota el pes d'un passat violent tenen sovint resistència a rememorar obertament les vicissituds i les circumstàncies dels fets que van viure en el si de la seva família. La por i la violència que es van viure durant la Guerra Civil i la repressió que es va exercir sobre la població vençuda durant el franquisme han teixit una desconfiança i un temor a prendre riscos innecessaris. Sovint els familiars de les víctimes se senten estigmatitzats encara i amb cert temor de fer pública la informació que gelosament guarden. Encara plana la desconfiança cap els veïns i l'ombra del dubte sobre els possibles delators.

Tampoc és fàcil a l'hora de consultar arxius, alguna informació posterior a 1940 se li aplica una legislació diferent respecte a la protecció de dades. D'altra banda, i com no podia ser d'una altra manera, el secretisme i la clandestinitat del moviment guerriller llibertari "per se" dificulta la cerca perquè l'organització era oculta i clandestina, i cada un dels seus membres no tenien tota la informació amb l'objectiu de protegir-los a ells i a la resta de col·laboradors. En això, s'afegeix que els testimonis que queden vius són pocs i d'edat avançada. D'altres, en el moment dels fets eren massa joves per copsar alguns aspectes de violència o repressió social.

## 1.3.- L'estructura del treball

El treball està estructurat en quatre punts que ens permeten endreçar els esdeveniments històrics que contextualitzen les dades que han aparegut en la recerca.

Primerament es fa una aproximació al context de la Guerra Civil a Catalunya, a la comarca del Bages i en concret a Castellnou de Bages. Fem un repàs que s'inicia en l'ambient previ

a l'alçament militar, una breu explicació del pols de la situació a Espanya i Catalunya per entrar de ple en la Guerra Civil i la postguerra a la zona de l'Alt Llobregat i el riu Cardener i finalment a Castellnou del Bages.

El municipi objecte d'estudi no té estudis històrics fets sobre el període històric, a excepció d'un en premsa. S'ha anat vestint el relat des dels anys 30 per entendre els fets de la Guerra Civil i contextualitzar la recerca. S'ha fet una cerca d'informació sobre els veïns i les veïnes represaliats durant el franquisme per saber si van haver desaparicions i per tant altres possibles fosses.

Seguidament analitzem els orígens del moviment llibertari a Catalunya des dels anys trenta i ens centrem en el moviment de la guerrilla llibertària rural a la zona de l'Alt Llobregat i el Cardener. Posem el focus en analitzar el paper del terme de Castellnou Bages com a escenari i amagatall dels maquis, i sobretot com a lloc de pas en les rutes de França cap a Manresa i Barcelona.

Per finalitzar s'han estudiat les fosses conegudes de Castellnou de Bages, documentant-les amb el màxim rigor i aportant la documentació existent fins el moment tant pel que fa a fotografia, diaris, publicacions i testimonis vius recollits en entrevistes vivencials i gravades. S'ha fet el contacte amb els familiars dels inhumats documentats en les fosses, amb entrevistes personals, recollida de dades i compromís de seguir el cas i participar en la mostra de material genètic per tal d'identificar fefaentment la identitat de l'esquelet si en un futur es procedeix a exhumar la fossa. En darrer lloc, s'han fet una sèrie de recomanacions als futurs excavadors per entomar l'excavació amb èxit i no perdre l'oportunitat de documentar tots els detalls fins el més petit.

#### 1.4.- Les fonts consultades

Per contextualitzar la nostra recerca sobre la Guerra Civil i el franquisme a Catalunya, hem optat per seguir els consells de dos experts en la matèria per tal de no desviar-nos del nostre objectiu de recerca i contextualitzar bé el treball. El professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma, David Ballester, especialista en el tema del franquisme i la transició, ens va aconsellar la lectura de la Història de Catalunya, volums 6 i 7, dirigida per Pierre Vilar, Edicions 62.

Per abordar el context del període històric a la comarca, la nostra referent de capçalera ha sigut la Rosa Serra Rotés, llicenciada en Geografia i Història per la Universitat de Barcelona, directora del Museu de les Mines de Cercs, que ha publicat llibres i articles sobre la història del Berguedà i és directora de la revista L'Erol, ens va aconsellar els articles de Miguel Gómez Gómez sobre el paper de l'anarquisme al Berguedà, les milícies antifranquistes a la Catalunya Central, entre d'altres.

La Dolors Marin Silvestre, Dra. en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona amb una tesi sobre cultura llibertària a Catalunya i organització de grups d'afinitat anarquista, ens va orientar sobre bibliografia de maquis i els moviments llibertaris a Espanya i a Catalunya.

Per abordar la història local del municipi durant els anys de la Guerra Civil i la postguerra s'han consultat diverses fonts. Com passa sovint, els pobles petits no tenen literatura sobre història local publicada. L'únic treball històric, sense publicar, existent sobre el municipi és un iniciat per la Montse Prerramon, historiadora i professora d'història de secundària jubilada i que l'ha volgut compartir amb nosaltres de manera molt generosa. És un estudi inacabat i encara per publicar, on aborda amb molt encert els anys de la República fins l'any 1943. Els seus consells han estat claus per ubicar-nos i iniciar el treball. Hem recopilat també tota la informació del període que feia referència a Castellnou de Bages i que estava dispersa en d'altres publicacions. D'altra banda, també s'han entrevistat a veïns del municipi i a persones que van viure d'alguna manera els episodis violents ocorreguts al terme municipal.

Pel que fa la premsa, s'ha consultat l'hemeroteca de: La Vanguardia, el Diari de Barcelona i l'ABC. De la Vanguardia, s'han obtingut 25 entrades sobre el municipi, que contenen informació històrica de la vida quotidiana entre el període 1936 i 1970, amb informació poc rellevant.

Altres documents consultats són: el recull històric de Castellnou de Bages, "Borrall de notes de Castellnou de Bages" llibre sobre la història de les masies i els fets més rellevants del municipi, escrit a mà pel veí Pere Vila Rovira, iniciat l'any 1984, amb 196 pàgines. L'estudi local fet per l'SPAL al 1999 arrel del projecte de reconstrucció urbanística de Castellnou de Bages amb 29 pàgines documents dels quals s'ha pogut extreure informació de la vida quotidiana, l'estudi de "La casa rectoral de Sant Andreu de Castellnou de Bages" de 26 pàgines, un estudi intern de l'SPAL, "Històries de la història de Castellnou de Bages" segon estudi documental de l'SPAL, amb recull de 69 notes diverses trobades als arxius consultats.

Pel que fa la recerca arxivística, hem seguit el consell de la Montse Bailac, documentalista de TV3, la Miryam Gásquez directora de la biblioteca de Santa Perpètua, Josep Clarà professor de la Universitat de Girona i autor de diverses monografies de maquis i d'en Josep Cuèllar tutor del nostre treball.

S'ha fet recerca per arxius militars, estatals i locals pel buidatge de la informació relativa al municipi entre els anys 1936 i 1973, de forma presencial i *on line*. Les entrades que s'han buscat són per: terme municipal, Guerra Civil i època franquista, Ramon Vila Capdevila (nom de la persona inhumada a la Fossa 1) i Domingo Rovira i Ramona Bessa (noms del matrimoni assassinat a la Fossa 2) i Joan Bosch (nom del guerriller assassinat a la Fossa 2). D'altra banda, s'ha fet especial atenció al episodis violents del municipi per localitzar altres possibles fosses.

S'ha revisat l'Arxiu de l'Ajuntament, els documents del Jutjat de Pau amb 19 documents escrits a mà del nostre interès, 222 actes de l'Ajuntament des de l'any 1936 fins el 1970, escrites a mà. El padró i el cens digitalitzat ens l'ha proporcionat l'arxiver itinerant de la Diputació de Barcelona, Marc Garriga de Santpedor, s'ha obtingut un llistat de 130 documents buidats d'informació; s'han consultat de manera presencial els fulls del padró dels anys 1940, 1965, 1970 i 1975, un total de 124 documents, amb les dades de població; i el padró municipal del 1936, 1940, 1945, 1950 i 1960, amb un total de 97 documents escrits a mà.

No es conserva l'arxiu parroquial cremat l'any 36 i no tenim constància de l'existència del registre d'enterraments al cementiri del municipi.

L'Arxiu militar de Barcelona, consultat de manera presencial i digital, ha facilitat 14 expedients de Sumaríssims ordinaris d'homes i dones del terme municipal de Castellnou del Bages. En total 120 documents escrits majoritàriament a màquina que ens han proporcionat informació molt valuosa sobre el complex escenari de la repressió practicada contra els vençuts.

L'arxiu comarcal a Manresa, ens va proporcionar 70 documents pel nostre estudi. L'arxiu comarcal de Berga en canvi la cerca no va ser fructífera ni en la cerca *on line* ni en la presencial. L'arxiu de Catalunya, la xarxa de biblioteques de Catalunya per fer el buidatge bibliogràfic sobre el moviment maqui amb 14 documents interessants pel nostre estudi. S'han revisat els Archivos Estatales PARES amb 108 documents del nostre interès.

Es va consultar també l'Arxiu Històric de la Delegació del Govern a Catalunya, però no es va trobar cap documentació. Ens varen remetre a consultar a l'Arxiu General de l'Administració (AGA) d'Alcalá de Henares que admeten consultes "online". S'ha fet recerca també a l'Arxiu General Militar d'Àvila (AGMAV). Recerca realitzada a partir del descriptor topogràfic i es van llistar 444 documents els quals han aportat força informació de la vida durant el període i dels fets violents.

A l'arxiu central de la Guàrdia Civil en contesta a la nostra petició ens van respondre que les fons que custodien en la secció de la GC i els Carabiners són expedients que només contenen documentació administrativa, com contractes d'arrendament, compra-venda, etc. No existint documentació sobre fets ni persones en ells. Em remeten a l'Annex III INVESTIGADORES i després de facilitar la documentació que em requereixen en refereixen al Portal de Archivos Españoles PARES.

Hem fet consultes també a l'arxiu central de la Ciutat de la Justícia de Barcelona i l'Hospitalet de Llobregat que és qui custodia la informació transferida de l'antic Institut Anatòmic Forense del Ministeri de Justícia. No hem tingut èxit, no hem aconseguit consultar l'autòpsia original que cercàvem d'en Ramon Vila Capdevila.

Pel que fa a l'apartat de la localització de fosses, cal dir que una d'elles la del guerriller Ramon Vila Capdevila ja va ser excavada l'any 1999 i jo vaig formar part de l'equip.

Part de l'objectiu del projecte de recerca és la recopilació de tota la informació sobre l'exhumació del 99, efectuada per l'SPAL (Servei del Patrimoni Local de la Diputació de Barcelona), sota la direcció d'Antoni González Moreno Navarro, dirigit pel director de Projectes Arqueològics Alberto López Múllor, en el qual hi vaig participar en qualitat d'arqueòloga i paleoantropòloga, responsable de l'excavació i del posterior estudi paleoantropològic i paleopatològic de les restes òssies (Antoni González, 2001).

L'actuació l'any 1999 ens va permetre tenir contacte amb els antics alcaldes i accedir a documentació diversa amagada en cases privades durant anys. Amb l'actual treball de recerca, hem pogut entrevistar a dos testimonis més, amb motiu del documental sobre en Ramon Vila Capdevila dut a terme per l'Ajuntament de Castellnou de Bages, i dirigit pel periodista Oriol Segon Torra, on apareixen entrevistes fetes a diversos veïns. Hem

pogut entrevistar a en Josep Maria Reguant, fill del Dr. Reguant que va practicar l'autòpsia de Ramon Vila Capdevila, i a Josep Mascaró, veí de Castellnou de Bages.

S'han elaborat dues fitxes amb mètode historiogràfic, fonamentades amb documentació sòlida, memòria oral i creiem que hem aportat una informació molt vàlida i rigorosa per tal de poder recuperar les restes esquelètiques.

## 2.- El context de la Guerra Civil a Catalunya, a la comarca del Bages i a Castellnou de Bages

### 2.1.- L'ambient previ a l'esclat de la Guerra Civil

El quadre de violència i tensió dels anys 30 albiraven el conflicte que estava a punt d'esclatar i que marcava tantes dècades de destrucció i mort en la història d'Espanya. L'esclat de la Guerra Civil al 1936 i la revolució, com diuen els experts, es van produir per diversos factors que es van donar en el si d'una Europa convulsa. Resumint molt la complexitat de la situació, tindríem que varen confluïr, d'una banda, la influència de les idees anarquistes de la revolució Russa i la presa de consciència dels drets de la classe obrera europea, i de l'altra, l'auge del nazisme a tota Europa, i, finalment, la crisi del 29 i la depressió dels anys 30. Degut a tot això, les classes populars espanyoles es van radicalitzar molt entre l'any 33 i el 36. (Gómez Gómez, El paper de l'anarquisme al Berguedà durant la Guerra Civil (1936-1939). DOSSIER. LA GUERRA CIVIL 80è aniversari, 2019, p. 84)

#### 2.1.a.- Al Bages, el Berguedà i el Solsonès

L'eix de l'Alt Llobregat i el riu Cardener correspon a les comarques del Bages, el Berguedà, el Solsonès i el nord del Baix Llobregat, principalment l'ocupació obrera d'aquests indrets era de la indústria tèxtil, metal·lúrgica, mineria i agrícola. Va ser una zona industrialitzada des de mitjans segle XIX. En alguns pobles, van haver uns percentatges de població migrada del 50%, a finals dels anys 20. Aquests van ser els que l'any 36, majoritàriament, van marxar al front amb la columna "Tierra y Libertad". El moviment obrer va tenir temps d'anar-se formant en les dècades dels anys 20 i 30.

A Súria des del 1912 que hi havia una gran concentració de mà obrera i als anys 20 les idees anarquistes i la organització obrera era una realitat. A Súria l'hivern del 1929 fan vaga minera. Els grups d'anarquistes l'octubre de 1929, ja havien actuat contra el Rei Alfons XIII i Primo de Rivera, es posaven de nou en marxa. L'origen d'aquest anarquisme armat de la comarca el trobem en les activitats del grup "Los Solidarios" el 1923. Destaca en Josep Corbella i Suñé, anarquista i revolucionari.

A Manresa, a finals de 1928, compten amb una Federació Anarquista Ibèrica, la FAI. A partir d'aquesta organització bàsica es constituirà una federació comarcal amb els grups dels pobles veïns.



El 19 de novembre de 1930, es va convocar una vaga general per la CNT contra la Monarquia, la repressió i per la llibertat de premsa i d'associació. Vaga de la Telefònica de Manresa l'estiu del 1931 amb actes de sabotatge contra la companyia de telèfons i la ocupació per part de la Guàrdia Civil (GC) de les instal·lacions. La CNT va rebre en aquell moment un allau d'afiliats.

A Cardona, el sindicat de la CNT estava vinculat a les fàbriques tèxtils i a finals dels anys 30, es funda el col·lectiu dels miners, amb un gran nombre d'afiliats al Sindicat Únic Miner. Les condicions eren d'una duresa extrema i els treballadors tenien molta consciència revolucionària. El poble de Cardona, va girar l'esquena al sindicat i durant la vaga minera de la primavera del 31 no va participar ni va engegar ajudes (Gómez Gómez, A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona, 2020, p. 1-12).

Des de finals d'abril de 1931, el sector més revolucionari de la CNT esperava que la República tingués una vida curta i somiaven amb la Revolució Russa. Aquell mateix any, la CNT tenia unes 23.000 persones afiliades en aquest territori. Era l'única organització on la classe treballadora se sentia representada. El moviment obrer d'aquesta zona de Catalunya central el va organitzar l'anarquisme. Els llibertaris van dur les idees de la Il·lustració i del progrés social a la majoria de llocs on regnaven les idees clericals i del carlisme. La crisi econòmica a la comarca va esclatar amb la revolta de l'Alt Llobregat anomenada també la insurrecció de Fígols del 32. L'ambient que es respirava a l'Alt Llobregat era molt greu a les mines de Cardona, Súria i Fígols amb vagues mineres, com la de Cardona del 13 de juliol de 1931, on varen enviar 300 soldats de l'exèrcit a ofegar-la i van haver-hi 56 miners acomiadats. A Súria els miners van aconseguir: desarmar als guàrdies enviats a dissoldre-la i que readmetessin als miners. A finals de l'any 31, els grups d'anarquistes eren a tots els pobles. La confederació passava dels 20.000 afiliats a tota la comarca i a Manresa més de 8.000. (Gómez M. , Josep Corbella i Suñé (1904-1972), p. 5).

El 20 de gener de 1932, va haver una vaga a la fàbrica tèxtil de Cercs que serà anomenada "La revolta de l'Alt Llobregat", o "La insurrecció de Fígols". Les seves treballadores van demanar ajuda als miners de Fígols que van ocupar la fàbrica i van desarmar als vigilants. A la insurrecció es varen sumar a la vaga els pobles miners de Sallent, Súria i Cardona. Van ocupar els ajuntaments, penjant banderes negres i vermelles als balcons dels consistoris, van cremar arxius, amb milícies obreres armades i a Navarclés i Balsareny van proclamar el comunisme llibertari. A Gironella i Puig-Reig es va fer vaga de braços caiguts. La vaga va ser controlada ràpidament per l'exèrcit a la zona de l'Alt Llobregat i el Cardener amb centenars de detinguts però no van haver-hi morts. (Gómez Gómez, El paper de l'anarquisme al Berguedà durant la Guerra Civil (1936-1939). DOSSIER. LA GUERRA CIVIL 80è aniversari, 2019). A Cardona, es van unir a la vaga i van proclamar el comunisme llibertari amb mil propostes i iniciatives populars. El poble però donarà l'esquena novament al sindicat i al barri de La Coromina d'on eren els obrers. Però el sindicat de la CNT va seguir organitzant actes.

El mes de febrer de 1932, a Terrassa es va ocupar l'Ajuntament i es va proclamar el comunisme llibertari. A Manresa, els mesos d'abril i maig, van haver nous escorcolls i detencions en trobar bombes. A finals del 32, es va crear el Comitè de Defensa de la

comarca i d'aquesta manera es va abandonar la clandestinitat, es van preparar per una revolta d'obrers per prendre el control.

L'any 1933, a Cardona es varen produir moviments vaguístics a l'abril, al desembre i al març del 34 amb 800 miners fent vaga. A Sallent, el 8 de gener de 1933, van haver-hi aldarulls amb detonació d'explosius, que van produir morts i ferits. A Manresa, varen esclatar dues bombes més. La GC va localitzar dinamita a Monistrol de Montserrat i van haver detencions; a Montcada i Reixac i a Ripollet es va proclamar el comunisme llibertari. A Manresa, van haver-hi explosions que inutilitzaren torretes elèctriques i explosió a la Seu. Aldarulls a Cardona. Arribaven notícies que en algunes comarques s'estava implantant el comunisme llibertari. A Sallent, es va proclamar la República Catalana. Per la Revolució d'Octubre no es va organitzar cap acció armada i els actes de violència als pobles de la comarca van ser esporàdics.

Existia en tota la comarca una xarxa de grups revolucionaris anarquistes que s'activaven durant els moviments insurreccionals. Del 33 al 34 van ser dos anys de continúes vagues amb sabotatges, expulsions d'esquirols de les fàbriques, tancaments a les mines i fàbriques, enfrontaments amb el sometent i la GC, un clima explosiu.

Els anys del 1932 al 1935, la repressió va ser molt intensa per part de la GC contra tot el que sigues popular i llibertari. L'any 36, els miners de La Coromina van ser empesos per ERC a votar massivament a les eleccions a favor ERC que va guanyar contra la Liga (Gómez Gómez, A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona, 2020).

Aquests fets violents previs al 36, van fer esclatar la crisi interna de la CNT, enrocats en postures irreconciliable moderats i revolucionaris. A la comarca del Bages, eren majoria els moderats, a excepció dels sindicats dels pobles miners i part de Manresa. El sector revolucionari es va organitzar molt bé en xarxa, amb prop de 30 grups anarquistes adherits a la FAI, entre federacions locals a Cardona, Manresa i Sallent.

A més, apareix una nova generació de joves radicalitzats afiliats a sindicats cenetistes, les "Juventudes Libertarias" a cada poble de cada comarca que va acabar conformant la FAI. Van sorgir per primera vegada a Madrid però van tenir un forta implantació a Catalunya. Al 1935, a la Federació Local de Grups Anarquistes de Barcelona, es va obrir un període de reflexió sobre les tàctiques utilitzades fins el moment i es va apostar per abandonar els cops revolucionaris. Es va preveure un desenllaç de guerra civil inevitable. En aquell moment van apostar per formar un Comitè de Preparació Revolucionaria que estudies la manera de transformar la indústria en proveïdors de material de combat. Durant la primavera del 1936, els grups anarquistes de Barcelona esperaven el cop militar. El mes de juny i juliol es fan mítings sindicals i anarquistes a totes les comarques.

La vaga al juny del 36, va escalfar els ànims de la classe treballadora que patia una dura crisi. Els sindicats de les comarques s'organitzaven, celebraven nombrosos mítings. Durant el Congrés de Saragossa celebrat aquell any es parlava que a les comarques del Bages, Moianès i Solsones la CNT tenia 4.180 afiliats i aquestes xifres van seguir pujant. Entre els mesos de maig i juliol l'eufòria creix moltíssim.

L'any 36 la CNT en aquest territori (comarques del Bages, Berguedà, Moianès i Solsonès) baixen les xifres d'afiliats per tornar a augmentar abans del 19 de juliol (Gómez M. G., 2018, p. 1-2).

### 2.1.b.- A Castellnou de Bages

Els anys 30 al terme municipal de Castellnou en comparació als municipis veïns, es van viure en calma, lluny dels moviments obrers i vagues. Al 1930, el municipi té 229 habitants, **1.** (Ajuntament, Constitució de l'Ajuntament del 27/10/1936, 1936), dedicada a l'explotació agrícola principalment a la vinya. La població vivia dispersa en masies isolades pel territori boscos. La població immigrada no era gaire representativa, només els jornalers que treballaven per algunes finques agràries de les importants, amb més de 500 hectàrees i es podien permetre tenir jornalers (Mascaró, 2022).

Mitjançant la consulta de les actes de l'Ajuntament hem anat construint els relat dels fets dels anys previs a l'esclat de la Guerra Civil i dels anys posteriors.

El 26 d'abril del 31, el Ple ordinari de l'Ajuntament va tenir un règim republicà i les actes es van escriure en català fins el final de la Guerra Civil. El primer alcalde va ser Josep Baraldés Casamitjana, del Mas "La Sala" i a governació Joan Vilaseca Vilaseca, dues de les famílies més influents del municipi. Les actes eren breus i denotaven poca activitat i participació en els plens. El 31 de juliol s'aprova l'Estatut de Núria a l'Ajuntament de Castellnou amb només 3 regidors.

Els fulls del llibre d'Actes de l'Ajuntament des del 12 de juny del 32 i fins l'1 de juliol del 35 estaven arrencats i per tant no es tindrà constància ni de l'alcalde escollit al 34 ni dels esdeveniments ocorreguts durant l'octubre revolucionari d'aquell any. De l'1 d'agost del 35 i fins el 22 de febrer del 36, la Comissió Gestora del municipi estava formada per Ferran Torné i Sala de "Cal Jaumà" i els regidors Josep Griera Alsina i Daniel Vilaseca Junyent (Prerramon, en premsa, p. 16-19).

La primera acta de l'Ajuntament que tindrem després dels fulls arrencats serà la del 2 de febrer del 36, en la que van tractar un pressupost, que van signar Fernando Torné Sala, alcalde, Daniel Vilaseca, Jordi Griera i Jonàs Deulena, i van deixar constància de l'allistament al front d'en Josep Esculer Borrassa i Àngel Vilaseca Camprobí, **2.** (Ajuntament, 1936-01-02\_08062\_101\_APMu\_ActaExtraordinaria.1, 1936). En l'acte també passaran comptes per costejar el camí que porta fins a Santpedor, subvencionat per la Generalitat de Catalunya, **3.** (Ajuntament, 1936-02-01\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria2, 1936).

Al 13 de febrer del 36 un document de la Direcció General de l'administració local dóna instruccions per coordinar les eleccions, **4.** (Galí, Històries de la Història, 2001, p. 4).

A l'acta ordinària del 22 de febrer del 36, la Comissió gestora va restituir els que foren designats per elecció popular el febrer del 34 a Josep Soler Colldeforn, alcalde, Lluç Sardans Pubill, Llorenç Trench Xandri, Joseph Clerona Planas i Josep Josep Juera Alzina i sobre els quals no hi ha cap mena de procediment, en virtut del Decret de l'Honorable Sr.

President de la Generalitat de Catalunya”, 5. (Ajuntament, 1936-02-22\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria3, 1936). Josep Soler Colldeforn va ser restituït com alcalde per la Generalitat l’any 36, encara que en veritat el seu mandat va ser l’any 1934 quan va ser escollit pel vot popular (Prerramon, en premsa, p. 19).

Les actes ordinàries de l’any 36 de març a agost denoten normalitat, es faran comissions de Governació, d’Hisenda i de Foment, s’anomena a l’agutzil Sr. Moure Colldeforn Clarena per fer el Padró d’habitants, es fa una instància al molt Honorable Conceller d’obres públiques perquè les obres del camí del municipi a Santpedor estan parades i altres temes quotidians. A l’acte del 4 de maig del 36, dimiteix el sr. Tomàs Bailina. Segons el padró del 30 d’abril del 1936, al poble hi vivien 240 veïns i veïnes, 6. (Padró municipal, 1936).

## 2.2.- La revolta militar del 19 de juliol a Barcelona i a Catalunya i els dies immediats

### 2.2.a.- El 19 de juliol a Barcelona i a Catalunya

A la matinada es va iniciar la revolta a les casernes de Barcelona seguint instruccions des de Pamplona del general Emilio Mola. Sota la direcció del general M. Goded, es seguia un pla d’acció dissenyat per la Unió Militar Espanyola (U.M.E) i el capità López Varela que comptava amb l’ajut de civils d’extrema dreta, falangistes i carlins. Els militars de la caserna de Pedralbes, a un quart de cinc del matí, avançaven per l’avinguda Diagonal i el carrer Urgell fins a la Gran Via, altres casernes s’hi van sumar, encara que les barricades del carrer, i la dels obrers del port, les van encerclar molt de pressa.

Els militars revoltats no van aconseguir els objectius, van estar combatuts per les forces d’ordre públiques, guàrdies d’assalt i obrers armats. A diferència de la GC, la Guàrdia d’Assalt tenia lleialtat a la Generalitat. A la Plaça Catalunya van haver-hi moltes víctimes, cavalls ferits, militars apressats i recollida d’armes dels morts per part de la població. Capitania General va ser assaltada i van apressar al general Goded que va ser conduït davant de Companys immediatament a la radio perquè anuncies públicament la seva derrota i frustres els ànims dels revoltats (Termes, La Guerra Civil, 1987). L’anunci va tenir ressò a tota Espanya i a Catalunya va ser decisiu per aturar les revoltes al territori. A Lleida, Girona i Figueres les tropes militars van tornar a les seves casernes en veure que a Barcelona la revolta havia estat reduïda i els de la Seu d’Urgell van fugir a Andorra. Molts militants de dretes dels pobles van haver de fugir a Pamplona o San Sebastián i després a França. L’aviació i el cos de Carabiners es van mantenir fidels a la legalitat del govern. A Lleida, va ser on la revolta militar va avançar més però cediren l’endemà 20 de juliol. L’enfrontament armat es va estendre ràpidament per tota la ciutat i els pobles de Catalunya durant sis dies.

## 2.2.b.- El 19 de juliol al Bages i a Castellnou de Bages

A la comarca del Bages la resposta a l'aixecament militar del 19 de juliol va ser desigual. A les poblacions més importants, Manresa, Sallent, Súria i Cardona, amb un important teixit industrial, fàbriques tèxtils i explotacions mineres, la classe obrera estava organitzada en sindicats i mobilitzada de manera molt exitosa. La resposta a l'aixecament militar va ser radical, contundent i a voltes violenta. Els experts parlen que es va tractar d'una revolució en tota regla. El poder estava en el poble i aquest estava fora de control. En les forces de l'ordre l'ambient estava caldejat però no es van patir grans sobresalts, la majoria dels oficials es van mantenir fidels a la República.

A Manresa, la capital del Bages, no es varen experimentar sobresalts el 19 de juliol. La caserna de la GC, veient la situació a Catalunya, va ser fidel a la República es va col·locar al costat del govern legítim. Els dies posteriors al 19 de juliol, totes les unitats de la GC dels pobles van convergir a Manresa, deixant els pobles sense les forces de l'ordre, en mans de les incipients milícies. Els obrers estaven preparats amb els seus sindicats però el pes de la defensa contra la rebel·lió anti-republicana, a l'Alt Llobregat estava en mans del moviment llibertari (Gómez M. , De los cuadros de defensa a la Columna Tierra y Libertad. Las milicias antifascistas de Catalunya central durante la Guerra Civil de 1936, 2018).

A Cardona, els anarquistes que no tenien més de tres pistoles assalten les armeries dels guàrdies jurats de la mina, del sometent i de tota persona de dretes amb armes a casa seva. Varen tancar als guàrdies civils als seus pisos, varen enviar el bisbe a Andorra per por que l'executessin i varen marxar a Solsona a donar un cop de mà per sufocar aldarulls amb gent de dretes. (Gómez Gómez, A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona, 2020). El sindicat de químiques va fabricar bombes de mà i des de les mines de Súria i Sallent arribaven camions amb dinamita i la nit del 18 i 19 de juliol els grups van assaltar les dues armeries de la ciutat. A Santpedor es van produir dos incidents de caire feixista: el 19 de juliol a la tarda nit, un protagonitzat per un capellà carlista que s'havia atrinxerat a l'església i disparava des del campanar i un grup de simpatitzants de dretes reunits en una masia. La població estava encesa. La nit del 19 de juliol l'església de Sant Joan de Vilatorrada cremava (Gómez M. G., 2018, p. 4).

A les zones boscoses i agràries, com Castellnou de Bages, amb població dispersa en masos, el panorama va ser diferent. Al no haver teixit industrials i classe obrera organitzada en sindicats, la societat estava dividida, d'una banda, en unes poques famílies benestants i de l'altra, masovers i petits propietaris pobres. La resposta en aquestes contrades va ser, estar expectant per veure què passava al voltant (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1982).

## 2.2.c.- Els dies immediats a la derrota militar a Barcelona i a Catalunya

El dia 20 al matí a Barcelona, va esclatar l'anticlericalisme de la població, cremaren totes les esglésies, els convents i els edificis religiosos de Barcelona excepte la Catedral i el monestir de Pedralbes defensat pels Mossos d'Esquadra. La derrota dels militars causa un

col·lapse a l'administració pública, des del 20 de juliol el poder era al carrer i el poble estava armat i dirigit per comitès.

Els dies immediats a l'alçament les presons de Catalunya es van obrir i tornaren a omplir-se de persones de dretes, gent de missa i militars. El caos regnava al carrer i es calcula que unes vuit mil cinc centes persones foren assassinades a Catalunya, especialment religiosos i gent de missa.

L'Exèrcit, per la seva part, estava desaparegut de totes les casernes i de bona part de les guarnicions catalanes. Les autoritats catalanes perden totalment el control de la situació.

La Generalitat va intentar evitar les matances, la destrucció de temples, biblioteques i tresors artístics però no sempre va ser possible. Des del 20 de juliol l'Església serà clandestina i tornarà a les catacumbes.

El 20 de juliol Companys es reuneix amb el seu Govern i determinen que no es pot aturar ni la revolució ni el desordre, convoca als dirigents confederals que tenen els seguidors del poble i determinen la creació d'un Comitè Central de Milícies Antifeixistes per coordinar les milícies revolucionàries. Donada la situació, la Generalitat es veurà obligada a crear organismes i assumir competències encara que no eren legals. La situació en aquell moment era de descontrol, les patrulles tenien a la gent, les armes i la iniciativa i feien la seva guerra, la meitat d'ells eren anarquistes.

Amb la revolució va aparèixer l'idealisme, la mobilització brutal de les energies positives de la població, però també el descontrol, la venjança personal i el sadisme. En total, durant els incidents van haver-hi uns 400 morts entre els dies 19 i 20 de juliol, el que va passar va ser més espectacular que sagnant si ho comparem amb tot el que vindrà després amb tres anys de guerra.

Uns trenta mil fusells, metralladores i abundant cartutxeria van anar a parar a les mans de la gent sense control. La victòria de la Generalitat i dels voluntaris armats a Barcelona va produir instantàniament la fi de l'alçament a Catalunya. (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 387-395).

#### 2.2.d.- Els dies immediats a la derrota militar al Bages

El 20 de juliol, 25 voluntaris de Manresa i de la comarca del Bages varen anar a Barcelona per informar-se de la situació a la capital i proveir-se d'armament. Els pobles de la zona van començar a respondre també. Els miners de Cardona van enviar un camió amb sis tones d'explosius a Barcelona i un grup de milicians van marxar cap a Solsona per combatre la dreta organitzada. Van baixar miners de Cardona, Fígols, Súria i Sallent per ajudar a Barcelona. Aquests dinamiters van ser els que varen marxar amb la Columna Durrutti cap a l'Aragó el 24 de juliol, la *Centúria dels Dinamiters de Fígols*. (Gómez Gómez, A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona, 2020, p. 5). Seguint l'exemple de Barcelona es van constituir el *Comitè de Milícies Antifranquistes* una continuació del *Comitè de Defensa intercomarcal* de la CNT un organisme del sector llibertari. Aquest comitè va requisar l'empresa d'autobusos de Manresa-Berga i els tallers de construcció Metàl·liques de Sallent per poder fabricar armament. Van fer algunes detencions i registres buscant armes. Un grup de milicians de Súria animaven a la població a fer la revolució.

El 23 de juliol a Manresa les metralladores varen ser confiscades per armar grups que van anar a Barcelona a unir-se a la columna Durruti amb grups de miners de Fígols i Sallent.

Aquests militants de la comarca del Bages van ser la *Centúria de Dinamiters de Fígols*, els quals van disposar d'un lloc d'honor a la desfilada de la Diagonal de Barcelona. Un segon grup armat va marxar cap a l'Aragó, la *Columna Trueba-del Barrio* de la UGT i el PSUC. Els llibertaris aquells dies de juliol tenien el control de les comarques de l'Alt Llobregat i del Cardener però no prenen el control polític.

A Cardona, durant el juliol i l'agost, van funcionar dos comitès, un d'ERC i l'altre de la CNT que es van fusionar més endavant. Varen seguir les expropiacions d'alguns comerços ara agrupats sota el nom de *Cooperativa Única Popular*, els comerços i els serveis quedaven socialitzats pels dos sindicats, expropien l'edifici de Les Carmelites, les fàbriques La Plantada, el Paperer, La Costa, les mines la Unió Espanyola de Explosius, es van passar a dir Explotacions Potàssiques Col·lectivitzades, cooperatives de la construcció i del transport. ERC defensava la propietat privada i només va col·lectivitzar les fàbriques que van tenir problemes per la manca de matèries primeres i la inexpertesa i falta de formació dels dirigents. Els camperols es malfiaven de la gent de la CNT molts d'ells de fora, la majoria es van afiliar a la Unió de Rabassaires i alguns al Sindicat de Treballadors del Camp UGT. Van respectar les finques petites i van col·lectivitzar les grans com El Mujal. A l'octubre del 1936, hi van haver enfrontaments entre els partidaris de les col·lectivitzacions i els que no volien. Al camp van guanyar els segons, l'ambient d'execucions de persones de dretes causava por i inestabilitat.

A la resta de pobles de Catalunya van cremar la majoria d'esglésies i va esclatar una onada anticlerical de proporcions mai vistes. Es creen els *Comitès de Defensa Confederales* dirigits per grups d'acció anarquista creats a tots els pobles amb la finalitat d'acabar amb els feixistes. Les patrulles recorrien tots els pobles buscant a la gent de dretes important i vinculada a la conspiració, volien armes, i per tant escorcollaven domicilis, esglésies, exigien pagaments de multes, impostos revolucionaris. Amb aquests diners confiscats es van pagar també els sous dels obrers. Es van cometre execucions extrajudicials, van haver assassinats, encara que alguns líders republicans van tenir determinació i ho van evitar (Gómez M. , De los cuadros de defensa a la Columna Tierra y Libertad. Las milicias antifascistas de Catalunya central durante la Guerra Civil de 1936, 2018).

#### 2.2.e.- Els dies immediats a la derrota militar a Castellnou de Bages

A diferència dels municipis veïns, durant l'esclat de la Guerra Civil a Castellnou de Bages no es van produir episodis sagnants, només dos episodis violents: la crema de la rectoria i l'arxiu i l'espoli de les relíquies de l'església de Sant Andreu. Aquests fets van ser de poca importància, si els comparem amb el que passava als municipis veïns. El rector que vivia a la casa parroquial de Sant Andreu de Castellnou de Bages va marxar a la rectoria de Santa Eulàlia d'Argençola. Els anarquistes de Sallent i els rabassaires de Santpedor van saquejar l'església de Sant Andreu i varen cremar la rectoria. Una de les campanes va ser arrancada i se l'enduien cap a Sallent per fer material bèl·lic quan va intercedir un dirigent del municipi i la van retornar (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1983, p. 158). El mateix

succeeix amb les esglésies de Santa Eulàlia i Santa Margarida a Argençola quan arriben els piquets de Súria. Alguns veïns com els de la casa "Viladeron", per por a les destrosses varen tapar amb guix una figura de Sant Ramon d'una de les finestres (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1983).

## 2.2.f.- Les milícies

El moviment llibertari va enviar al front unitats des del primer dia. Les principals columnes que sortiren foren la Durruti i la Ortiz, totes dues amb predomini anarquista. A l'agost de 1936, uns 30.000 voluntaris sortits de Catalunya van cobrir el front d'Aragó (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 395-400). El 9 de setembre del 36 marxava de l'estació de Manresa, primer denominada "Columna Roja y Negra" però van haver de canviar-se el nom perquè hi havia una que ja es deia així i van optar pel nom "Tierra y Libertad". Aquesta columna va ser la unitat majoritària entre els cenetistes i llibertaris de les comarques de la Catalunya central de les comarques de l'Alt Llobregat i el Cardener. No apareix mencionat el poble de Castellnou de Bages.

Es va formar gràcies a la generació obrera activa durant el cercle revolucionari del 1931 al 1936. Una part d'aquesta generació, minoritària havia pres les armes en varies ocasions mitjançant els comitès de defensa i les revoltes. L'altra part majoritàriament va protagonitzar moltes vagues iniciades sempre des de les conques de l'Alt Llobregat i el Cardener. La gran milícia obrera va sorgir d'aquest període previ de politització mitjançant els sindicats i gràcies a uns militants molt experimentats en les accions insurreccionals de tipus clandestí. (Gómez M. , De los cuadros de defensa a la Columna Tierra y Libertad. LAS milicias antifascistas de Catalunya central durante la Guerra Civil de 1936, 2018, p. 19-20).

L'11 de setembre, una part de la columna "Tierra y Libertad" marxaria al front de Madrid-Toledo, uns 1.500 milicians de molts pobles. Quan es va militaritzar, va donar lloc al batalló "Ulisses" que va actuar a Osca. A l'ofensiva franquista sobre Catalunya, a finals del 38, la brigada va defensar Juncosa, la Serra del Montsant, Igualada i Santa Coloma de Queralt i Vic. La majoria de combatents van acabar als camps de concentració de la platja de Saint Cyprien a la Catalunya francesa. Mentre la majoria d'unitats republicanes es van dissoldre en el caos, el batalló "Ulisses" format per la columna "Tierra y Libertad", encara tenia 400 combatents i va entrar a França unit.

Al novembre del 36 Durruti anirà amb la seva columna a defensar Madrid, lluites a Casp i a Belchite. Es van incorporar Les Brigades Internacionals, joves estrangers que van voler lluitar contra el feixisme a favor de la República. Les forces expedicionàries van intentar conquerir també Mallorca que des d'un inici està amb els rebels, totes les balears excepte Menorca.

L'arribada d'avions italians en defensa dels franquistes va decidir la lluita (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 395-400).



### 2.2.g.- Les col·lectivitzacions

Bon nombre d'amos de les fàbriques van desaparèixer, alguns assassinats, altres retirats i amb ells els gerents, encarregats i directius. Els obrers es van trobar al capdavant de la gestió de les empreses i després de dies de confusió les van posar en marxa. Els comitès d'empresa ompliren el buit i s'encarregaren d'organitzar el treball (Termes, La Guerra Civil, 1987, p. 401).

Al Berguedà, el mes de juliol es col·lectivitza el ferrocarril, tot i això entre el caos d'alguns treballadors que s'allistaven a les columnes antifeixistes i sortien cap el front mentre altres esperaven ordres a les estacions. Altres expropiades com Ciments Asland i Carbons de Berga S.A. Es calcula que es van col·lectivitzar 4.500 empreses i en 2.000 les empreses sota el règim de control obrer, és a dir la propietat encara era privada però la plantilla controlava la producció. Alguns pobles van col·lectivitzar les botigues, els edificis d'espectacles i els cinemes. Les col·lectivitzacions agràries a Catalunya no van ser molt importants, no van ser obra dels pagesos sinó més aviat dels treballadors a l'atur com va ocórrer a Súria o a Sallent. Per tal de fer de forma legal les col·lectivitzacions, la Generalitat de Catalunya crea el Consell d'Economia de Catalunya, l'11 d'agost de 1936 i després el Consell Executiu. Va crear també la Caixa de Crèdit Industrial i Comercial per finançar aquelles empreses (Gómez M. G., 2018, p. 86). El 7 d'agost la Generalitat amb un decret creava la Comissió d'Indústries de Guerra amb l'objectiu de coordinar la producció de les empreses metal·lúrgiques i químiques. L'11 d'agost de 38 el govern central les expropiarà. (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 401-403).

A tots els pobles es van expropiar finques i boscos de persones de dretes que les havien abandonat o de l'església. Amb l'objectiu de treure-li rendiment i ajudar a les famílies pobres. A Castellnou de Bages la Magdalena Sánchez, mestra del poble, va poder tallar llenya en un dels boscos de la Rectoria. Dits boscos estaven en estat d'abandó perquè el rector havia marxat, la propietat havia passat en mans de l'Ajuntament que organitzava el repartiment en parcel·les pels veïns que no tenien altres recursos (Militars, 1939).

### 2.3.- Els fets de maig i el final de la Guerra Civil

El 3 de maig del 37 s'inicia a Barcelona un greu enfrontament entre els republicans, d'una banda, comunistes i Generalitat i per l'altre, anarquistes i el POUM, dues postures oposades, la primera moderada i la segona a favor de la lluita violenta. Els enfrontaments es van saldar amb uns cinc-cents morts i més de mil ferits. A partir d'aquell moment, el govern de la República pren el control i els anarquistes i militants del POUM surten de les institucions republicanes. Andreu Nin, destacat polític del POUM, fou detingut i va desaparèixer.

La major part dels intel·lectuals no combregaven amb el feixisme però no estaven d'acord amb la violència i els excessos dels rojos. Molts varen marxar. El director de la revista satírica El Bé Negre va ser assassinat per la FAI a l'agost del 36.

Malgrat la guerra, van proliferar les biblioteques, va néixer la productora Laia Films, la fotografia i el cartellisme es va desenvolupar i el cinema a Catalunya, va ser amb Barcelona el primer centre productor d'Espanya, amb producció cinematogràfica en francès, anglès i català. Amb el decret del 27 de juliol, el Consell de l'Escola Nova Unificada crea una escola pública i gratuïta no confessional inspirada en els principis racionalistes. La vida escolar va trencar-se pels bombardejos, els problemes amb els transports. Es van confiscar edificis i escoles eclesiàstics i entre el 36 i el 37 es van escolaritzar a uns cinquanta mil infants.

La premsa de guerra fou molt important La Vanguardia, Solidaridad Obrera, s'incrementa el nombre de publicacions en català, L'Insurgent, Companya, Diari de Barcelona, Llibertat, La Publicitat, Patufet, La Humanitat, La Batalla. (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 409-413).

Els fets de Maig a Barcelona van influir i enrair l'ambient a Cardona, van haver enfrontaments entre els dos bàndols, amb el resultat de dos morts i el canvi d'alcaldia a favor de la CNT i la UGT, fins i tot aquest nou consell municipal va emetre moneda pròpia el 12 de maig. Es van acomiadar a 20 persones d'ERC que treballaven a les mines i la UGT molesta ho va denunciar. Unes 200 persones amb les seves famílies van marxar a pobles veïns i la situació va continuar amb aldarulls que sempre guanyaven els contrarevolucionaris.

La població de Cardona no va ser la única a Comarques que va patir, també van haver-hi aldarulls a la Plana de Vic, Figueres o Amposta. Es podria resumir en: tensió entre cenetistes i catalanistes, entre camperols, comercials i miners, entre revolucionaris i contrarevolucionaris, entre catalans i castellans. (Gómez Gómez, A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona, 2020, p. 1-10)

Després del conflicte del maig del 37, es va formà un nou Consell de la Generalitat, Companys va retornar a la presidència del govern. Bilbao va caure el 19 de juliol davant les tropes franquistes i el seu govern es va instal·lar a Barcelona cap al juliol i el govern de la República va marxar de València a Barcelona a l'octubre. L'any 37 Barcelona tenia tres governs legals el català, el basc i el de la República.

Va ser un període de més calma i no van haver-hi més assassinats. Malgrat això, a mesura que la guerra avançava, hi havia més escassetat d'aliments i fam. La situació es va veure agreujada per l'arribada dels refugiats desplaçats que venien de totes les zones ocupades, andalusos i asturians, primer i bascs i castellans després, s'estima que mig milió de persones, varen arribar en un moment de molta dificultat a Catalunya i es van produir noves tensions amb la població civil. Molts funcionaris i les seves famílies desplaçades pel desplaçament de la República es van instal·lar a Barcelona.

El març del 38 s'inicia l'ofensiva franquista contra Catalunya, la batalla de l'Ebre i l'ocupació de Catalunya. Aquesta acaba sent una dramàtica lluita de desgast, Franco posseïa una

superioritat clara i l'aviació italiana i alemanya. La matinada del 16 de novembre del 38 les tropes republicanes es retiren, 113 dies de batalla i 60.000 baixes als republicans i la meitat als franquistes. El 23 de desembre del 38 s'inicia l'ofensiva final sobre Catalunya. El 26 de gener les tropes de Franco entren a Barcelona i el 10 de febrer del 39 van arribar a la frontera amb França. La guerra acabava i es produïa un exili massiu sense precedents.

Catalunya no només perdia la guerra, perdia el seu autogovern, els seus intel·lectuals i professionals, la totalitat dels seus dirigents, la seva cultura i la llengua. (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 414-420)

### 2.3.a.- La Guerra Civil a Castellnou de Bages

El primer document que tenim és l'acta del 7 d'agost de 1936, es va declarar constituït l'Ajuntament i el formaven: Josep Soler i Colldeforns, alcalde, Enric Sardans Pubill, conseller síndic, Llorenç Trench Xandri, Josep Morera Planas i Isidre Vilaseca Colell, **7**. (Ajuntament, 1936-08-07\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria9, 1936). A l'acta del 2 de setembre es constitueixen les comissions de Governació, Hisenda i Foment. El 17 d'octubre del 36 es constitueix l'Ajuntament de Castellnou de Bages a la Casa Consistorial, **8**. (Ajuntament, 1936-10-18\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria, 1936) integrats per: ERC: Josep Soler Colldeforns-Alcalde. Conseller de defensa, Llorenç Trench Xandri. -Conseller d'agricultura, Antoni Griera Alsina. Conseller de cultura, Enric Sardans Pubill. Isidre Vilaseca Colell i Lluís Tuà Sancliment.

De la Unió de Rabassaires: Josep Morera Planas, finances, Fidel Masfarrer Cornet, conseller, Francesc Manubens Sardans, conseller, Mateu Carreté Cornet, conseller i Ramón Vilaseca Cortina, conseller, **9**. (Ajuntament, PARES, 1936).

Així doncs, el govern d'ERC, serà el que va ser restituït el 1936 i va apaivagar els actes violents dels piquets anarquistes i rabassaires dels pobles del costat, Sallent, Súria i Santpedor. Probablement va ser una estratègia per part dels poders fàctics dretans del municipi per evitar represàlies dels piquets. Alguns membres de l'Ajuntament coneixien bé la gent de les contradades que formaven els piquets, ells havien format part dels piquets i Josep Soler Colldeforn, abans de ser alcalde, havia estat cap del comitè revolucionari del poble. Les persones que formaven el Govern d'ERC eren de tarannà pacífic i conciliador ideal per evitar situacions de violència i atacs a les propietats de Castellnou. (Prerramon, en premsa, p. 31).

A tots els plens el tema central era la Guerra Civil, les crides a les lleves i les confiscacions. En l'acte del 3 d'abril del 37, l'Ajuntament va declarar al veí Manuel Saladrigues Freixa facciós, per haver fugit del municipi, **10**. (Ajuntament, 1937-04-03\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria, 1937). El 24 d'abril hi ha un acord a l'Ajuntament de Castellnou de Bages del Govern Municipal i declaren al veí facciós per unanimitat. Desaparegut tot just començar la guerra el 19 de juliol, demanen al Consell de la Generalitat que els bens quedin confiscats i passen al Consell Municipal. Els bens eren la casa anomenada "la Vila" a Argençola, que l'Ajuntament volia destinar a fer les escoles, **11**.

(PARES, 1937, p. img00996), **12**. (PARES, 1937, p. img00997). El 4 de maig és anomenat secretari a Josep Prat, que va ser un gran suport per l'alcalde. El dia 14 d'agost del 37, el ple ordinari acorda l'emissió de paper moneda d'1 pesseta, 50, 20 i 5 cèntims, per un import total no superior a 2.000 pessetes.

A finals d'abril de 1938, després de 2 anys d'ocupar l'alcaldia, Josep Soler dimiteix del seu càrrec per anar al front.

El maig del 38, l'equip de govern va estar format per l'Alcalde Enric Sardans Pubill (ERC) (maig, 1938- setembre,1938), governació: Joan Vilaseca Vilaseca (ERC), foment: Josep Morera Planas (ERC) i vocal: Antoni Griera Alsina (ERC). L'Enric Sardans Pubill del Mas de La Torra, abans de ser alcalde ja treballava com a conseller en el govern de Josep Soler i Colldeforn fidel a la causa republicana. El secretari de l'Ajuntament seguirà sent en Joan Prat. Només va estar al seu càrrec quatre mesos, en el ple ordinari del 17 de setembre de 1938, va ser substituït al·legant problemes de salut. Amb ell també va plegar l'Antoni Griera Alsina. Sembla, com testimoniava la seva neboda Antonieta Sardans que les visites de la GC a casa seva eren habituals, en una ocasió van robar conills i la van amenaçar agafant-la pel coll i encanonant-la amb una pistola. Els veïns guardaven els pernills i les reserves de menjar en forats sota terra perquè no se les duguessin (Prerramon, en premsa).

El 13 juny del 1938, mor en Jordi Colldeforn Casaramona al front a Castelló de la Plana i el 28 de desembre Francesc Colldeforn Casaramona al terme municipal de Castelló de la Plana, **13**. (RegistreCivil, 1938, p. 19-20) i **14**. (RegistreCivil, 1938, p. 16).

El 18 d'octubre del mateix any, a la Masia "La Sala" es va produir un fet violent. S'havia amagat un tiet de la senyora de la casa, en Joan Casas Alemany, l'alcalde de Guimerà de 59 anys i casat, quan de nit van entrar unes persones que venien del seu poble expressament a matar-lo i el van tirotejar, **15**. (RegistreCivil, 1938, p. 16).

El 6 de febrer de 1939 s'escriu la diligència del llibre d'actes de la comissió gestora del municipi de Castellnou de Bages en castellà, per primera vegada, signat pel secretari Jorge Portabella Bover, **16**. (Ajuntament, 1939-02-06\_08062\_101\_APMu\_Diligencia, 1939)

El dia 2 de juliol del 39, mor Josep Soler Colldeforn l'alcalde republicà, a Costuera, província de Badajoz. L'acta de defunció assenyala que mort accidentalment riu Zújar, a conseqüència de les ferides provocades per l'explosió d'una bomba. Segons el testimoni de la filla, en Josep Colldeforn havia verbalitzat que se sentia amenaçat i que patia per la seva vida. El desenllaç va ser encara més tràgic, ja que els registres no van parar a Cal Pujol per part de la Guàrdia civil, buscaven armes, documents i al mateix Josep Soler. Feien escorcolls amb total impunitat i marxaven amb les mans buides. L'episodi va acabar amb la detenció del pare de Josep Soler, el Sr. Francisco, sense cap causa, l'empresonament i la seva mort per malaltia l'any 39 a l'hospital de Manresa. La família va continuar vivint a Castellnou fins el 1947 que van marxar a viure a Sallent. (Prerramon, en premsa, p. 24-25)

En el ple del 6 de febrer del 1939, Josep Escalé Bajona va assumir l'alcaldia de l'Ajuntament. L'Ajuntament de Castellnou ja era franquista i a partir de llavors les actes són en castellà. Es conserven les comunicacions de l'alcalde de l'any 1939 on esmena la destrucció de

l'arxiu parroquial i un de molt antic, **16**. (AjuntamentdeCastellnoudeBages, PARES, 1943). El 1940 la primera acta signada ja per José Escaler Bajona president, José Griera Alsina, gestor 1er i Ramon Casanovas, gestor 2º, **17**. (Ajuntament, 1940-08062\_101\_APMu\_Acta Extraordinària, 1940).

### 2.3.b.-. La Guerra Civil i les conseqüències immediates

El cost humà de la guerra va ser altíssim. Aquest brutal impacte va repercutir en tots els aspectes de la societat, la política, la cultura i el talent, l'economia i la demogràfica. Amb tot això podem dir que a causa de la Guerra Civil a Catalunya desaparegueren per mort o exili d'entre 130.000 fins un màxim de 150.000 persones, un 4,5 % de la població d'abans de l'any 36.

Les conseqüències van ser moltes: la immensa majoria de vides perdudes eren d'homes joves, en edat de procrear, i per tant van disminuir els matrimonis i la formació de noves famílies i s'endureixen les condicions de vida. La població dels anys 40 va estar fortament marcada pel conflicte i no es va recuperar: vídues joves, descens de la població d'homes i d'infants. A nivell econòmic, desaparició de 100.000 persones ocupades al 1936. La població activa s'havia reduït i aquest buit creat al mercat laboral farà que hi hagi molta feina, i possibilitat de promoció laboral. Una de les conseqüències és la necessitat d'incorporar dones i nens per fer algunes feines que estaran mal pagades, de manera legal o submergida.

L'arribada de 200.000 immigrants adults que s'incorporen al treball industrial i a la construcció provocarà un fort creixement de la població de l'àrea barcelonina i de la indústria catalana. Catalunya es consolida com la primera concentració obrera de l'estat. La immigració va ser clau per la recuperació de l'economia catalana.

Hi haurà un abandonament del treball del sector primari a Catalunya a un ritme superior a la mitja estatal i un fort increment en la ocupació sidometalúrgica i química en el tèxtil. Els immigrants procedien de zones molt deprimides d'Espanya, la majoria analfabets i de zones que no eren les habituals, venien d'Andalusia i no tan del País Valencià ni Aragó com fins el moment. Es consolida la Catalunya industrial en front de l'Espanya agrícola. En total es calcula un saldo migratori positiu de més de 250.000 persones. Aquest fort creixement farà que l'àrea barcelonina sigui la concentració obrera més important de l'Estat i per tant, malgrat tot, el fracàs del règim franquista (deRiquer, 2004, p. 21-30).

### 2.3.c.- La violència

La revolució que es va viure als carrers els dies immediats a l'alçament militar va causar unes vuit mil cinc centes persones que foren assassinades a Catalunya, especialment religiosos i gent de missa. Si comparem amb les baixes per la Guerra Civil, podem dir que morts directes es calculen unes 59.500 i el còmput general entre exiliats i morts 150.000 persones (deRiquer, 2004, p. 22-23)

El número més gran de morts a Catalunya però, va ser degut als bombardejos aeris. Algunes de les poblacions afectades van ser: Barcelona, Colera, Llançà, Portbou, Flix, Badalona, Tortosa, Tremp Seròs. A Lleida, Granollers o Figueres les bombes foren llençades en llocs públics com escoles, mercats o zones comercials. Els avions italians l'Aviazione legionària italiana operaven des de Mallorca bombardejant Catalunya i el País Valencià, però sobretot Barcelona que es convertí en la primera ciutat del món de rereguarda bombardejada sistemàticament. L'Alemanya nazi de Hitler i la Itàlia feixista de Mussolini, van facilitar aquesta nova arma de destrucció massiva a Franco, facilitant material, col·laborant en la instrucció i la formació dels pilots de guerra, així s'acabà formant l'Aviación Hispana, la qual juntament amb la Legió Còndor i l'Aviazione legionària italiana van acabar actuant juntes en l'ofensiva final contra Catalunya al desembre del 1938 fins febrer del 1939.

La guerra ja estava guanyada pel règim franquista, l'objectiu dels bombardejos sistemàtics era desmoralitzar la població civil. La Generalitat en front d'aquesta superioritat aèria impulsà la construcció dels refugis antiaeris per protegir a la població civil, primer a Barcelona i després a les altres ciutats catalanes com Manresa. Es constitueix la Junta de Defensa de la Població. Van desenvolupar amb gran diligència mesures de protecció contra els atacs aeris i químics. Manresa es va encarregar de fabricar caretes antigàs (Termes, 9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya, 2004, p. 406-407).

Es calcula que van morir 5.000 persones, la meitat a Barcelona, la gran majoria de les quals eren dones i criatures.

El nucli urbà de Manresa va patir dos bombardeigs de l'aviació franquista, el 21 de desembre i el 19 de gener del 1939, les darreres setmanes de guerra, fent 35 morts. Els objectius eren lluny del front, a la rereguarda, en zones habitades, per provocar morts en la població civil. Per primera vegada es feien bombardeigs aeris contra la població innocent. Catalunya fou un banc de proves del que va esdevenir a la Segona Guerra Mundial on els feixistes aplicaren les tàctiques aèries que havien experimentat al nostre país (Aloy, 2008) .

### 3.- El franquisme a Catalunya

L'ocupació final de Catalunya per l'exèrcit franquista a partir del 23 de desembre de 1938 va ser acompanyada per intensos bombardeigs que van deixar les xifres més altes de morts. La situació era de caos, els hospitals de Barcelona plens de soldats, les ciutats afamades i exhaustes. A més, Catalunya havia de fer front a l'extra de població, 500.000 refugiats que fugien de zones republicanes de tot l'estat espanyol.

Amb l'entrada dels nacionals s'iniciava la sortida dels republicans i de la població que només es podia fer per carretera cap a França. A mida que marxaven les forces republicanes, anaven destruint al seu pas ponts i camins per dificultar el pas de l'enemic, incendiaven indústries, i la població també assaltava magatzems per proveir-se d'aliments. De l'altra, amb l'entrada de l'exèrcit franquista, les tropes vencedores van realitzar saquejos a les poblacions, afusellaments arbitraris als considerats rojos, violacions, etc.

S'iniciava una repressió sense precedents amb desig de revenja i de fer un càstig exemplar contra els vençuts i les seves famílies (DeRiquer, 2004, p. 38-48)

El franquisme volia restaurar l'ordre social conservador i el poder de les classes dominants tradicionals, destruir totalment als seus adversaris. Durant els anys quaranta el règim franquista es mostra amb la seva crua realitat, sense disfresses ni influències, demostrant el caràcter no democràtic de les institucions, refermant la repressió massiva i el refús als vençuts. Van ser anys de pobresa, racionament, de corrupció, d'estraperlo, de tracte discriminatori i desigualtats. Durant la primera etapa fins l'any 1945 tingué una clara inspiració feixista. El cap de l'Estat tenia iniciativa legislativa i dret a vetar les lleis que volgués. La cúpula dominant estava integrada per militars, falangistes i carlins. La derrota el 9 de maig del 1945 de l'exèrcit alemany a la Segona Guerra Mundial va provocar un cert nerviosisme per part dels feixistes temerosos que la pressió dels republicans sobre els aliats precipites una intervenció militar. A la conferència de Postdam (juliol-agost de 1945) les potències condemnen el règim franquista, refusen l'entrada d'Espanya a les Nacions Unides però declaren la voluntat de no intervenir en la política espanyola. El bloqueig diplomàtic i econòmic fou relatiu i el nou marc internacional obliga el règim franquista a fer canvis més aviat cosmètics.

A partir del 1948, el franquisme va normalitzar les relacions econòmiques i diplomàtiques amb els països occidentals. L'ambient caldejat per l'enfrontament ideològic entre Estats Units i la Unió Soviètica i els conflictes derivats van acabar perquè els governs occidentals s'obsessionessin amb l'anticomunisme i això va beneficiar al franquisme. El 10 de febrer de 1948 es tornava a obrir la frontera amb França, es signaven acords comercials amb tots els països. L'any 1953 es va reconèixer el règim franquista amb els acords amb els Estats Units i el Vaticà l'any 1953 i l'entrada a Nacions Unides l'any 1955.

El règim franquista s'estructurarà en una duplicitat de poders el militar amb els capitans generals, molts d'ells amics personals de Franco, i el civil amb els governadors civils. L'exèrcit franquista va actuar com una força d'ocupació, reforçant els efectius a Catalunya, amb les casernes plenes i instal·lacions militars estables a diversos punts de Catalunya. Amb l'objectiu d'eliminar qualsevol tipus de veu discordant, es van iniciar a tots els pobles detencions, empresonaments i sumaríssims amb judicis al tribunal militar. Qualsevol indicatiu de sospita de participació en l'auxili als rojos o la participació en revoltes era prou per obrir un expedient que podia acabar en una sanció, pena de presó molt alta o directament la pena de mort. Algunes persones van ser víctimes de les enveges dels veïns i la majoria no tindran un judici just. En la majoria dels casos el procediment repressor que es seguia era el següent: denúncia davant les autoritats, demanda als ajuntaments de llistes de culpables sobre un fet, presó, declaració a la presó davant un jutge militar instructor, demandes d'informes al cap local de FET i la JONS, a l'Ajuntament, es cercaven veïns que declarassin i a la GC. (Simon, 2015).

La institucionalització de la por i la opressió es va perllongar molts anys. L'any 59 segons la Ley de Orden Público tot era susceptible d'atemptar contra la unitat espiritual, nacional, política i social d'Espanya. Les manifestacions i les reunions públiques "no autoritzades" eren il·legals, tot era considerat desordre públic o violència, censura de premsa, perllongament del temps de les detencions de manera indeterminada, escorcolls en domicilis, etc. A partir de la segona meitat dels anys sembla que comença a haver-hi una

certa exteriorització d'opinions encara que encara no era així. A Sallent, l'any 69, varen detenir i jutjar a Madrid al Tribunal d'Orde Públic a un grup de veïns després de participar en una lectura pública dels drets humans en una plaça del poble (Algué, 2015, p. 76).

### 3.1.- La postguerra a Castellnou de Bages

El poble de Castellnou de Bages, per motius familiars o per dependències socio-econòmiques, tenia mentalitat conservadora. No es coneixien persones vinculades amb la CNT i la FAI, o almenys no es té constància, a diferència dels municipis veïns. Els documents trobats a l'arxiu municipal de la dècada dels 40 ens descriuen una situació de control econòmic, ideològic i cultural asfixiant per la població. A tall d'exemple, el 15 de juny del 39, la comandància militar de Manresa ordena canviar les indicacions a idioma castellà, en un termini màxim de sis dies. Al diari de La Vanguardia la visita el dimecres 9 d'agost de 1944 del governador civil i cap provincial del Movimiento anava a fer una visita d'inspecció a la comarca i esperava que les jerarquies i les autoritats el rebessin. En el recull documental s'hi troben documents per a la depuració dels funcionaris de les escoles, l'obligació de parlar el castellà per ser l'idioma oficial, control de l'espai públic, obligació de destinar recursos per fer les commemoracions festives adeptes al Règim, l'obligació de fer sonar l'himne d'Espanya a la Festa Major i convidar a la Benemèrita, col·lecta obligatòria pel bisbat de Vic, inspeccions i quantificació del danys als temples durant els atacs rojos, comissió de depuracions al col·legi d'arquitectes, etc. (Galí, Històries de la Història, 2001). El sector conservador de Castellnou, segons l'informe que l'alcalde franquista, Josep Escaler, fa per les autoritats corresponents, s'havia sentit molt molest per la presència durant els dos anys de mandat de l'alcalde Josep Colldeforn del secretari Josep Prat provinent de Sallent. (Prerramon, en premsa)

En la comunicació del 4 de febrer del 41, l'alcalde José Escaler en un escrit de tres planes diu el nom de les persones que formaven govern durant el mandat marxista i fa especial incidència en la persona de Josep Prat Canudas, acusant-lo de voler eliminar a tots els veïns de dretes. D'altra banda, va relatar que la situació al municipi no va ser mai de por perquè, a diferència dels municipis del costat, no es va viure una situació sagnant, **18**. (Escaler, Carta de l'alcalde Josep Escaler, 04/02/41, 1941). Certament la impressió és que en Josep Prat tenia una ideologia diferent al poble i no va dubtar així que va esclatar l'aixecament d'exiliar-se a Mèxic.

A partir del 15 de febrer de 1941, el fiscal instructor va prohibir l'exhumació dels cadàvers de les persones assassinades durant la dominació roja, que es van produir en fosses dintre o fora del cementiri, **19**. (Instructor, 1941). S'han trobat moltes circulars en referència en aquesta prohibició, per tant pensem que devia ser una pràctica habitual a molts pobles, que no es comunicava a les autoritats i que aquesta circular era generalitzada per a tots els municipis.

El 10 de maig de 1941, l'alcalde José Escaler va tornar a acusar a l'Ajuntament marxista, i especialment a Josep Soler Colldeforns i Josep Prat Canudas de "governar a su antojo" tot



i que l'alcalde ja era mort i en Josep Prat exiliat, **20**. (Escaler, Carta de l'alcalde Josep Escaler 10/05/41, 1941).

Van ser anys de passar comptes de la guerra amb els vençuts, a nivell de danys materials i personals. Es van valorar els danys que tenien les propietats de l'Església, els danys dels veïns afectats per les confiscacions, entre d'altres i es van investigar i demanar de manera insistent el llistat de sospitosos, amb els noms complerts i el parador, **21**. (JutjatMunicipal, 1943) i **22**. (Ajuntament, Valoració de danys, 10/09/43, 1936). Es van arribar a escriure molts documents on es van valorar els danys, es van buscar els culpables i es va demanar als ajuntaments col·laboració en fer una llistat dels sospitosos, **23**. (AjuntamentdeCastellnoudeBages, PARES, 1943).

L'any 1943 es genera molta documentació al voltant dels danys ocorreguts al patrimoni de l'Església, tant en els temples cremats com en les imatges i les estàtues esmicolades, amb valoracions del danys dels desperfectes a la Casa Rectoral de la Parròquia de Sant Andreu, les imatges, l'Església i la capella de Santa Margarida d'Argensola amb un total de despeses de 190.000 pessetes. Durant la Guerra Civil la rectoria i l'arxiu van ser cremats. En un document del 6 de maig del 43 signat pel fiscal instructor, encara no se sabien els noms de les sis o set persones que van perpetrar l'assassinat al municipi d'en, Joan Casas Alemany a la finca "La Sala". Hi ha molta documentació, s'han trobat fins a 19 documents, que fan referència a aquest fet però malgrat els intents no sembla que se'n surtin, **24**. (Fiscal-instructor, PARES, 1941) **25**. (Fiscal-instructor, Petició d'informació, cas J. Casas Alemany, 6/05/1943, 1943). Al juny del 41 ja s'acusava a Teresa Pages Roch i el seu marit, veïns de Guimarà i als veïns de Castellnou del Bages, Josep Colom Graell i Margarita Comas Moix com a inductors del crim, **26**. (Baraldés J. , 1941).

L'any 1945, l'amo de la casa de La Vila d'Argençola, confiscada l'any 36, Miguel Saladrigas, desaparegut al iniciar-se la Guerra Civil va presentar una reclamació a l'Ajuntament de 100.000 pessetes per la tala de boscos i els desperfectes produïts a la casa, **27**. (Causa General. Valoració dels danys a La Vila d'Argençola, 1945).

En la documentació és una constant les peticions que es fan per recaptar diners, obligant als ajuntaments a comprar llibres de l'Editora Nacional del Estado y del Movimiento per adquirir el llibre *Palabras del Caudillo*, l'obligació de tots els ajuntaments a col·laborar amb la compra de revistes, llibres i publicacions de propaganda, obligació de fer campaments d'estiu per nens desfavorits, i crides del bisbat de Vic per fer col·lectes per la festes del santíssim rosari, entre d'altres. Obligació de participar amb diners a tots els actes d'enaltiment al Movimiento. Una campanya propagandística que perpetuava la situació de control i pensament únic.

Des de Governació, es feia demanda perquè els ajuntaments fessin llistats d'infants evacuats a zones roges de l'estranger, documents on es diu de manera clara que es col·loquen a persones afectes al règim en places públiques. L'any 1943 l'Ajuntament de Castellnou de Bages diu que no pot comprar els llibres i aquesta situació deixa palesa l'estat de pobresa que es vivia. L'any 1953, el municipi de Castellnou de Bages no disposava de gas, aigua corrent ni enllumenat elèctric.

A partir de l'any 54 es troben documents que fan referència a la construcció de la carretera de Santpedor a Castellnou de Bages per evitar l'aïllament i la despoblació del municipi. Al febrer del 1955 el poble tenia encara mancances molt importants perquè faltaven molts serveis: capellà, metge, farmàcia, telèfon i ferrocarril. L'any 56 instal·laran un locutori públic.

Era una constant l'obligació a participar en tots els actes d'enaltiment al Movimiento. Al 1956 en un document de la comissió coordinadora que s'encarregava d'organitzar homenatges es demanen diners a l'Ajuntament de Castellnou per fer un homenatge al "protomàrtir de la Cruzada" Calvo Sotelo, **28**. (Galí, Històries de la Història, 1956), actes del partit de la Junta Nacional, subscripcions a revistes com La Legion, enviaven circulars als ajuntaments fent propaganda de la revista que editaven perquè els ajuntaments ajudessin a fer les subscripcions. L'any 58 l'Alcalde de Manresa posa en coneixement de Castellnou de Bages la petició del Governador Civil de la Província que en nom del Ministre de la Governació s'han de traslladar les restes humanes al "Valle de los Caídos" "Mártires de la Cruzada", **29**. (Galí, Històries de la Història, 2001).

Les dades proporcionades pel padró des de l'any 1936 i fins el 1960 indiquen un descens de la població. L'any 1936 el municipi tenia 240 veïns i veïnes, l'any 40 tenia 238, l'any 45, 211 habitants i l'any 1960 un total de 118 veïns i veïnes. El cens de la població va estar sota el control de la GC (Galí, Històries de la Història, 2001, p. 25-30).

### 3.2.- La repressió a Castellnou de Bages

Malgrat que la Guerra Civil va acabar l'1 d'abril del 1936, les autoritats engeguen una segona part, la depuració de responsabilitats dels insurgents mitjançant la Causa General i els Judicis Sumaríssims. La Causa General s'inicia amb el decret del 26 d'abril de 1940 pel Ministeri Fiscal i serà una eina per investigar els fets considerats delictius del període de la Guerra Civil. Els Judicis Sumaríssims es faran del 1937 a l 1980 amb un total de 81.966 expedients a l'Auditoria de Guerra de la quarta Regió Militar. Un Judici Sumaríssim per la seva definició, tenia una tramitació molt breu i les acusacions podien ser moltes, inclús les responsabilitats polítiques derivades de l'exercici de càrrecs públics. Amb aquesta eina podien detenir i jutjar a qualsevol sospitós (Ramis, 2015).

Ens imaginem que van ser anys amb molta tensió perquè el llistat de judicis sumaríssims al terme municipal de Castellnou del Bages, segons l'Arxiu Militar de Barcelona, va ser de 31 veïns i veïnes acusades de ser culpables d'uns suposats delictes segons les autoritats militars.

14 expedients Sumaríssims a veïns i veïnes del terme municipal de Castellnou de Bages, alguns d'ells eren naturals del poble però residien a pobles veïns:

**1.- Sumaríssim d'urgència número 4.851, a Magdalena Sánchez Garrido.** Edat 32 anys, natural de Badajoz i veïna de Castellnou de Bages. Va ser un clar exemple de depuració de

funcionari. Mestra de l'escola, va ser acusada d'auxili a la rebel·lió, va ser denunciada per diversos veïns i veïnes. Acusada de desafecta al Règim, crema de trossos d'imatges religioses, tala del bosc que pertanyia a l'Església i interrogatoris als nens per saber on estaven els seus parents. D'aquests càrrecs es va defensar al·legant que ho feia per cortesia, que mai va cremar cap imatge ni tros i que, davant de l'abandó del bosc per part de l'Església, l'Ajuntament havia donat permís per talar arbres de manera organitzada. D'altra banda, deia que els veïns no la volien perquè quan va arribar l'any 34 deien que la canalla no l'entenien. Sobreseïment del cas el 6 de maig del 1940. L'alcalde de l'any 39 en una de les comunicacions apuntava que l'acusada rondava els comitès veïns pels boscos del voltant i que casa seva era un lloc on s'hi feien reunions. (Sumaríssim Magdalena Sánchez Garrido, 1939, p. 5)

**2.- Sumaríssim amb número d'expedient desconegut contra Neus Boixader Colom.** Edat 47 anys, natural de Castellnou de Bages i veïna de Santpedor, teixidora, persona d'ideologia d'esquerres i afiliada a la UGT, va ser condemnada el 8 d'abril del 1939 a la pena de 12 anys i un dia per enaltir els assassinats i estar orgullosa que el seu fill hi participés en aquests episodis. Acusada d'assaltar edificis i robar material d'un centre i apuntar a la gent que calia assassinar. Va quedar absolta pel tribunal militar de Manresa el 5 d'agost del 1945.

Es tenen constància de les declaracions de dues persones en la seva contra:

- L'Antoni Bertran Soler, pagès de Santpedor, va declarar que la inculpada tenia ideals d'esquerres ja abans del Movimiento Nacional i que durant la dominació roja vivia amb el seu fill i que per tant creu que acceptava els actes del seu fill César Font, acusat per la comissió de diversos assassinats, que després es va beneficiar per persones de dretes del poble.
- L'Alcalde Celestino Junyent Bransuela, industrial establert a Santpedor inculpaven a la Neus Boixader per ser la mare de César Font, considerat un pistoler responsable de diversos assassinats i actes vandàlics a Santpedor i ser una dona extremista que en públic havia defensat i animat l'acció del seu fill dient-li "tú fes feina". (Sumaríssim Neus Boixader Colom, 1939, p. 10).

**3.- Sumaríssim número d'expedient desconegut contra Joan Castellana Planas.** Edat 24 anys, natural de Castellnou de Bages i domicili a Navàs al mas "Oliva". Estava al camp de concentració de Cervera a Lleida, acusat de ser de la CNT, persona de mala conducta i d'un assassinat, crema de temples a Navàs i auxili a la rebel·lió. Després de deu mesos i quan ja havia tornat al seu domicili, un informe de la Guàrdia civil de Balsareny que va arribar al camp de concentració va ser determinant per la seva culpabilitat. Apuntava l'informe que l'apressat havia estat participant en els episodis violents i crema de temples a Navàs i pobles limítrofes, havia estat membre del grup que va assassinar a Jorge Mas Carreras i havia anat de voluntari al front republicà. A l'interrogatori accepta que anava armat i que va participar en la crema i saquejos de temples, i que va pujar a un camió ple de persones i sempre va defensar que el xofer del camió va ser l'autor material del tret que va matar a

l'empresari Jorge Ondas Carreras i que la resta del grup s'hi va afegir després amb els trets sobre el cadàver de l'empresari. També relata que a l'altra persona que van detenir, el Sr. Fàbrega el van deixar en llibertat.

Es tenen constància de les declaracions de diversos testimonis:

- Joan Fàbrega Serra propietari de la casa "San Ginés" on van assassinar a l'empresari que diu que el va reconèixer amb els milicians.
- Pere Suadas l'acusa de cremar temples, d'anar voluntari al front i de tenir idees marxistes.
- Ramon Vall acusa a l'inculpat de patrullar amb armes.
- Joan Giralt destaca que l'acusat és d'ideologia marxista i que va anar al front voluntari.
- Informes desfavorables de les autoritats del seu poble.

El fiscal a partir de les declaracions del detingut va determinar que el processat va disparar com els demés sobre la víctima i per tant sol·licita la pena més alta sense possibilitat de commutació.

El vint i nou de desembre de 1941, sense possibilitat de commutar la pena per la gravetat dels fets li apliquen la màxima pena, la pena de mort al camp de la bota i enterren el seu cos al cementiri del sud-oest, a la ciutat de Barcelona. En aquest cas, com en molts d'altres, sorprèn la brutalitat i la indefensió del condemnat, sobretot perquè va tenir oportunitat d'exiliar-se i no ho va fer, com molts d'altres que inclús van tornar a creuar la frontera i els van apressar i afusellar (Sumaríssim Joan Castellana, 1941, p. 20).

**4.- Sumaríssim d'urgència núm. 6854 contra Jaume Fàbregas Bosch.** Edat 35 anys, natural de Castellnou de Bages, pagès amb domicili a Artés. Acusat de rebel·lió militar, de lluitar al front de Lleida i d'estar involucrat en els assassinats del poble i d'apropiació de bens de persones d'ordre. El traslladaren a la presó provincial de Barcelona a disposició del Consell de Guerra Permanent. La sentència serà de sanció pecuniària i 20 anys de pressó.\*

Es tenen constància de les declaracions de diversos testimonis:

- Ramon Fluriach Vila, manifesta que l'acusat, al formar-se la Junta Marxista Agrària es va quedar les millors terres de la vinya de la senyora Mercè Solà de Rocafort.
- Isidre Bertran Porti, de 58 anys i veí d'Artés diu que l'acusat era el President d'Esquerra de la localitat.
- Josep Fluriach Vila, de 52 anys d'edat i veí d'Artés, que l'acusat marxava juntament amb d'altres dirigents rojos amb armes llargues i actitud descarada, fent funcions de guàrdia armada. Amplia la declaració dient que sap que pertanyia a Esquerra Republicana i Unió de Rabassaires, que els dirigents d'Artés li varen entregar la finca de la Senyora Solà per la seva intervenció en els assassinats, d'això darrer no té més dades doncs és només una informació que recull del poble (Sumaríssim Jaume Fàbrega, 1939, p. 12).

**5. Sumaríssim ordinari núm. 4219 contra Josep Feliu Soler, Josep Junyent Jordà i Josep Aubet Capdevila.** Van ser acusats d'adhesió a la rebel·lió, militaven a la Unió de Rabassaires el 20 de març de 1939. Considerats poc perillosos per la seva curta capacitat i cultura. Josep Feliu Soler, 45 anys, nascut a Castellnou de Bages, amb domicili a Callús. Es disposa de l'escrit de la seva dona Enriqueta Codina Beltran que relata que el seu marit està empresonat i que necessita saber a quant puja la sanció pecuniària. Acusat d'actuació revolucionària li cau la sanció de 500 pessetes (Sumaríssim Josep Feliu, Josep Junyent i Josep Aubet, 1939, p. 4).

**6. Sumaríssim ordinari núm. 368 contra Josep Mollet Guàrdia.** Edat 34 anys, natural de Castellnou de Bages amb domicili a Castellbell i el Vilar. Acusat de rebel·lió militar. Preguntat per la seva participació en el 18 de juliol de 1936, va informar que el van cridar a files de l'exèrcit roig, membre del sindicat de la CNT i després president d'una cooperativa de paletes. Afirmava que mai va participar en cap acte de violència ni d'assassinat. Es seguirà amb la indagatòria al processat. Seguirà declarant que acabada la Guerra es va entregar a les Fuerzas Nacionales de Ripoll, va ser internat al camp de concentració de Cervera i després al de Reus, destinat més tard al batalló de treballadors de Palma de Mallorca i posteriorment traslladat a la Presó preventiva de Barcelona.

Es té constància de la declaració d'un testimoni:

- Esteve Ginferrer Subirana, alcalde de Castellbell i el Vilar, declara que l'acusat és un individu de bona conducta, sense cap passat roig ni violent.

Acusat d'auxili a la rebel·lió militar, penat de 12 a 20 anys de presó. Li imposaran una pena de 12 anys més un dia de reclusió menor, però al final li commuten per un any de presó el 7 de maig de 1942. (Sumaríssim Josep Mollet Guàrdia, 1940, p. 9)

**7. Sumaríssim d'urgència núm. 9511 contra Josep Trench Xandri.** Edat 45 anys, natural de Castellnou de Bages amb domicili a Sallent. Acusat d'auxili a la rebel·lió. L'interrogatori revela que la denúncia la va fer el director de la fàbrica de teixits on treballava, Valentí Casajuana Miró, per formar part del comitè d'empresa de la fàbrica. Reconeixia que militava a la CNT sense cap càrrec. Que va ocupar el pis de l'amo de la fàbrica perquè li van aconsellar fer les tasques de porter. En un escorcoll al seu domicili van trobar sis llaunes de pólvora, 9 bitllets de cent marcs i una màquina de rebordar cartutxos de cacera. Mentre es realitzaven en les diligències l'acusat està a la presó de Manresa.

Declaracions en contra:

- Valentí Casajuana Miró, director de la fàbrica Tèxtil Algodonera, veí de Sallent. Declara que coneix al detingut que treballava a la fàbrica, que era d'ideologia esquerrana i que blasfemava i insultava als catòlics i d'ideologia de dretes, que durant la dominació roja va ocupar el pis del director.

- Martín Moras Casas, filador, declara que coneix l'inculpat que durant la dominació marxista feia de porter i que va ocupar el pis del director.

Sobreseïment provisional de la causa i el van condemnar a tres mesos més a la presó on ja estava. (Sumaríssim Josep Trench Xandri, 1939, p. 7).

### **8. Sumaríssim d'urgència contra 6 homes, quatre de Castellnou de Bages: Lorenz Trench Xandri, Salvador Coll Porta, Antònia Puig Peraira, Antonio Vilaseca Cortina i Salvador Vilaseca Vilaseca.**

Llorens Trench Xandri, 30 anys, va ser acusat de tenir antecedents d'esquerres, va participar al comitè revolucionari del poble, per evitar que els comitès d'altres pobles del voltant cometessin delictes, el declaren com una persona moderada que va evitar mals majors. Després va ser conseller del seu ajuntament i va seguir amb la labor de protecció dels ciutadans, va ser perseguit pels seus i va intentar creuar la frontera per passar-se al bàndol nacional. Fidel Masferrer Cornet, 47 anys, amb antecedents de pertànyer a l'esquerra, va participar en el saqueig i crema del temple del poble per obligació i no de manera voluntària. Joan Vilaseca Vilaseca, 40 anys i Josep Guixà Trench, de 18 anys d'edat. A l'Antònia Puig Peraira per auxili als bandolers, la sentencien a sis mesos i un dia de presó menor. A l'Antòni Vilaseca Cortina per auxili a la rebel·lió militar, sentència de quinze anys de reclusió temporal. A Salvador Vilaseca Vilaseca li fan un sumaríssim a part dintre d'aquest, el número 23.658 (Sumaríssim desconegut, 1940, p. 6).

**9.-Sumaríssim ordinari núm. d'expedient 23.658 contra Salvador Vilaseca Vilaseca.** Edat 29 anys per rebel·lió militar, en presó preventiva. Acusat de tenir antecedents d'esquerres, de pertànyer a la Unió de Rabassaires, ser membre del Comitè del seu poble durant el qual es va cremar l'Església Parroquial, es van incautar bens, es van posar multes, es va profanar la tomba d'un capellà per amagar una noia d'esquerres i es va incorporar a l'exèrcit roig. Van dictaminar una pena de dotze anys i un dia de reclusió temporal.

Declaració de testimonis:

- Josep Escaler Bajona, alcalde de l'Ajuntament de Castellnou Bages certifica que l'acusat, va participar en el Comitè del poble i era de la Unió de Rabassaires. Que va ser una sort, a diferència dels comitès comarcals de Santpedor, Sallent i Súria, on es van cremar i destruir els aixovars de l'Església, i va afirmar que no es va assassinar a ningú ni es van talar boscos, no es va perseguir a ningú i que va ser en part gràcies al Comitè que va actuar amb moderació.

El Consell de Guerra el condemna a 12 anys i un dia sense possibilitat de commutació de la pena. (Sumaríssim Salvador Vilaseca Vilaseca, 1940, p. 4)

**10.-Auditoria oberta al jutjat militar contra Francesc Soler Suades.** Va ser el pare de Josep Soler Colldeforn alcalde escollit democràticament l'any 34 que va ser restituït com alcalde l'any 36. Per revenja, i després de molts anys de registres i violència, l'empresonen, tot i

que era un home ja gran. El 3 de novembre del 39 el metge de la presó de Manresa va comunicar que el pacient tenia broncopneumònia i que era indispensable traslladar-lo a l'hospital. El 7 de novembre de 1940 va morir, i tot i això li van incautar diners a casa seva que s'hauran d'ingressar al Banco de España per ser transferits al Jutjat de Delictes Monetaris de Madrid. (Sumaríssim Francesc Soler Suades, 1940, p. 4)

**11.- Sumaríssim ordinari núm. 8570, instruït contra: Salvador Coll Porta, Dolors Vergara Mercade i Carme Justo López.** Acusats per D. Mariano Avilés de maltractar la seva dona Maria Gamó. Segons la víctima estava allotjada a casa del les persones i l'amenaçaven de denunciar-la per feixista i la van tancar en una habitació sense deixar-la sortir en vuit o deu mesos. Els acusats neguen els fets i diuen que la van acollir a casa seva i els va donar molts ensurts degut al seu estat de nervis. Els acusats citen a veïns testimonis dels fets. La dona imputada declara que ells van ajudar la dona i al marit que ara els denuncia. Els testimonis aportats de veïns i els informes, tots, apunten que es tracta de persones sense antecedents ni intervencions conflictives. S'eleven les diligències al VI perquè es faci sentència. Finalment queden en llibertat (Sumaríssim Salvador Coll i Dolors Vergara i Carme Justo, 1942, p. 5).

**12.- Sumaríssim d'urgències núm. 278 contra Santiago Vilaseca Vila i Antoni Vilaseca Cortina.** Edat 56 anys, acusats de rebel·lió militar, les diligències comencen el 7 de febrer de 1940 mentre els dos inculpatos estan a la presó de Manresa. Segons l'atestat de la Guàrdia civil: l'Antonio és d'antecedents d'esquerres, de mala conducta en públic i privat i en un registre que se li va practicar el mes d'agost del 39 se li va trobar armament al seu domicili: tres escopetes de caça, un canó de metralladora, dues caretes antigàs, dos fusells, tres bombes de mà, etc., tot enterrat i amagat. En l'acció hi participen els seus fills. El fill Santiago Vilaseca Vila va estar acusat també de recollida d'armes i ocultació de l'amagatall a les autoritats. L'acusació va sentenciar 12 anys i un dia de presó temporal a Antoni Vilaseca Cortina i van absoldre el fill. (Sumaríssim Santiago Vilaseca Vila i Antoni Vilaseca Cortina, 1940, p. 4).

**13.-Sumaríssim núm. 357, va ser instruït contra Joan Esquius Arnau, Fidel Masferrer Cornet, Pere Buscant Ribalta, Llorens Trech Xandri, Joan Vilaseca, Lluís Ribalta Sancliment, Josep Guixà i Joan Simon.**

Arrel d'un atestat de la GC, el 5 de març de 1940, imputen a totes les persones del sumaríssim: Joan Esquius per no comunicar a les autoritats la trobada d'un fusell Mauser. Fidel Masferrer Cornet, tenia antecedents d'esquerres, acusat de participar en la crema i saqueig de l'església de Castellnou de Bages, segons ell va estar obligat a fer-ho. Pere Buscart Ribalta, tenia antecedents marxistes, afiliat a la Unió de Rabassaires i amb anterioritat al Movimiento Nacional. Va ser Jutge Municipal de Castellnou de Bages durant la dominació marxista i escollit novament. No se li coneix cap acte més a excepció de treure

les campanes de l'església. Se li van trobar dues escopetes de caça que no havia declarat. Se'l condemna a sis anys i un dia de presó major. Llorenç Trench Xandri, tenia antecedents d'esquerres i quan esclata la revolució va passar a formar part del comitè revolucionari de Castellnou de Bages per controlar la situació i negociar amb els altres comitès evitant mals majors. Va estar a l'Ajuntament i va acabar sent perseguit pels rojos per la qual cosa va intentar travessar la frontera amb un intent de passar-se al bàndol nacional, tindrà sobreseïment en la causa. Joan Vilaseca Vilaseca va ser considerat persona de bona conducta que va participar de manera obligada en els saquejos de l'Església Parroquial i va transportar en el seu carro les campanes al poble de Santpedor i va ocupar càrrecs de conseller a l'Ajuntament de Castellnou de Bages. Sempre va actuar d'una manera moderada. Tindrà sobreseïment en la causa. Lluís Ribalta Santcliment de 19 anys d'edat no va participar en fets delictius durant la dominació roja però va trobar-se un fusell Mauser i no ho va declarar a l'autoritat sinó que se'l va guardar per la seva afició a la cacera, sobreseïment de la causa. Joan Simon Oliva no era de Castellnou de Bages, era de Sallent (Sumaríssim Joan Esquiús, Fidel Masferrer, Pere Buscant, Llorens Trech Xandri, Joan Vilaseca, Lluís Ribalta, Josep Guixà i Joan Simon , 1940, p. 5).

**14.- Sumaríssim ordinari núm 33.603, per mort dels civils Domindo Rovira Sardans, Ramona Besa** Bartrons i Ramon Bosch i un individu sense identificar en ocasió de practicar la Guerra Civil i tropa de l'exèrcit en serveis de descoberta i detencions dels al·ludits rebels (ampliat a l'apartat de la fossa 2) (Sumaríssim Domingo Rovira, Ramona Besa, Joan Bosch i un guerriller desconegut, 1945, p. 115).

## 4.- Context històric i episodis de la guerrilla llibertària a la Catalunya central i, en concret al municipi de Castellnou de Bages.

### 4.1.- Context històric de la guerrilla llibertària

La guerrilla llibertària la integren obrers de la CNT majoritàriament que creien en la idea d'Anarquia. Els unia la lluita per uns mateixos objectius de justícia social i dignitat fins les darreres conseqüències, contra el feixisme. A Catalunya i al País Basc van sorgir dels sindicats de les fàbriques i a Andalusia i Aragó dels sindicats agraris. Aquests grups, petits, coneixedors del terreny i de gran mobilitat, van ser la resistència al franquisme des de la clandestinitat. Però els seus orígens cal buscar-los als convulsos anys 20.

L'embrió de la guerrilla llibertària sorgeix en petits grups de treballadors de la mateixa localitat amb les mateixes afinitats i problemes que es van acabar federant. Barcelona als anys 20 va ser l'escenari de les lluites entre patrons i obrers i d'organitzacions para policials com el Sometent. Els carrers de Barcelona vivien sacsejats de tirotejos i lluites al carrer entre el Sindicat únic anarquista i el Sindicat Lliure, sicaris pagats pels patrons. Van haver-hi molts episodis de revoltes i violència: la vaga de la Canadenc, la declaració de



l'estat de guerra, la presència dels militars al carrer i més tard la imposició de la llei de fugues l'any 21. La repressió contra els obrers i els sindicats era de gran violència. Van morir assassinades figures tant importants com en Francesc Layret, l'advocat dels obrers que lluitava contra l'abús de la patronal, i l'anarcosindicalista Salvador Seguí. L'any 1927 funden la FAI, Federació Anarquista Ibèrica. També en aquest moment les Joventuts Llibertàries inicien les seves accions primer a Madrid i després arreu d'Espanya. A Catalunya tindrà un especial desenvolupament als ateneus i a les organitzacions assembleàries, fent acció cultural i formació en la ideologia i el coneixement (Enguàrdia!, 2021). Eren pacifistes però estaven disposats a la lluita revolucionària fins al final. En aquells moments totes les joventuts tant les anarquistes com les feixistes floreixen. Els anys 30, amb una crisi galopant, també seran anys de molta acció de la CNT i de la FAI, hi hauran molts afiliats i molts mítings arreu. Aquests grups de característiques molt diverses els unirà la necessitat de voler canviar el món i en alguns moments sembla que podria haver estat possible. Mesos abans de l'aixecament del juliol del 36, els sindicats estaven preparats i les Joventuts Llibertàries l'any 35 ja detectaven que la situació estava arribant al clímax. Es quedaven a dormir als ateneus esperant el moment de sumar-se a la lluita i reclamar la revolució.

Un cop acabada la Guerra Civil, els que van aconseguir sobreviure malgrat el xoc traumàtic i l'esgotament, van haver de decidir ràpidament quedar-se o exiliar-se. Moltes persones van considerar que no tenien delictes de sang i no havien de témer per la seva vida. Barris sencers però van fugir de ciutats catalanes per por. Per carretera, a les muntanyes en ple hivern. La població exhausta de la guerra i de l'esforç titànic de la fugida arrossegant vells i criatures per les muntanyes nevades van arribar a França. Milers de persones que fugien del terror van quedar confinades en camps de refugiats, tancats amb filferro entre el mar i la sorra humida, en condicions infàmies. França va negar els drets més bàsics a una població amuntegada en camps a Argelès, Barcarés, Agde, Saint Ciprien i Vernet. A les dones se les duran a Mont-Louis, Rivesaltes i Rieucors.

Europa per la seva part, va pressionar perquè es retiressin del conflicte els joves de les Brigades Internacionals més de 40.000 joves intel·lectuals de tot el món que van lluitar al front de la Batalla de l'Ebre com a voluntaris. Lluitaven contra la ideologia antifeixista i a favor de la República i van patir moltes baixes. Un fenomen inèdit en la història. El 28 d'octubre 1938 abans de tornar als seus països Els que van sobreviure van acabar a Argelès o als camps de l'Àfrica i allà seran oblidats per Europa (Enguàrdia!, 2020).

Els camps de concentració francesos van ser el segon lloc de trobada dels elements d'ideologia anarquista i antifranquista (Marín, 2006, p. 61). Els joves es buscaven primer per trobar gent del seu poble i ciutat i després per creences polítiques, així es van començar a organitzar-se. Les condicions de vida i la proliferació de malalties feien que els reclusos morissin. Molts empresonats antifranquistes van fugir dels camps, i al no poder tornar a Espanya per la situació es van enrolar a la resistència francesa, entre el maig i juny de l'any 1940 amb l'esperança que els aliats després alliberin al poble espanyol del franquisme. Era una oportunitat de fer entrar armes a Espanya i seguir amb la seva causa. En aquell

moment la repressió a Espanya era terrible, les forces passaven ciutat per ciutat reprimint i depurant als funcionaris.

Res més lluny del que passarà, els aliats abandonaran al poble espanyol a la seva sort. En Ramon Vila Capdevila va ser internat al camp de concentració de Sant Cebrià, al Rosselló i després al d'Argelers d'on fugí per incorporar-se a la lluita clandestina (Clara, 2002, p. 37). El balanç de la guerra va ser d'1 milió de morts, dos milions en camps de concentració franquistes, vuit-cents mil exiliats. Aquests van esdevenir un mercat d'esclaus. Uns 50.000 refugiats espanyols van ser mobilitzats en companyies de treballadors per construir fortificacions al nord-est de França per decret del govern francès. Altres van col·laborar amb la resistència francesa per poder sortir dels camps, seguir lluitant contra el feixisme, d'amagar-se i d'armar-se. Altres refugiats espanyols varen treballar als boscos francesos fent de carboners i després ingressaran al Maquis francès.

Molts refugiats espanyols que van col·laborar amb les xarxes de resistència franceses i van acabar en camps d'extermini nazi, més de 7.000 van anar a Mauthausen entre 1940 i 1941. Els republicans d'Andalusia i Extremadura van patir una emboscada terrible al port d'Alacant, i van ser traslladats al camp d'Albatera. En aquest camp es concentren els anarquistes de nou, molts de la columna Tierra y Libertad, entre ells Pallarols que va aconseguir fugir. La seva activitat es va concentrar en treure gent del camp amb un grup d'anarcosindicalistes, sense mitjans. Entre 1939 i 1940 van ser detinguts i torturats.

Les peticions d'extradicions dels caps republicans per part del ministre de Franco, Serrano Suñer, al govern francès van ser una constant. Al final però, el govern de Vichy va haver d'aturar les deportacions per les pressions dels països sud-americans i d'EEUU, amb la opinió pública indignada davant l'execució d'homes com l'advocat Lluís Companys al 1940.

Des de l'any 1939 l'estat espanyol va ser una màquina del terror que va ocupar militarment el territori de Catalunya, l'exèrcit d'ocupació de Catalunya, i que va actuar des de tots els flancs contra la població vençuda amb afany de revenja. Les presons estaven abarrotades de republicans -amb condemnes llarguíssimes- i una part important de la població en camps de desplaçats, dintre i fora de l'estat espanyol. Els vençuts que es varen quedar, pensant que al cap d'avall ells no havien fet res, que no tenien delictes de sang, varen patir la violència quotidiana, els registres domiciliaris, les detencions arbitràries, les pallisses, les morts a les cunetes, les persecucions, les desaparicions, el pànic, la repressió i la humiliació. Tot això amb la complicitat i l'oportunisme de sectors de la població, els cacics locals, els sacerdots, els patrons i els falangistes i les denúncies dels veïns que simpatitzaven amb el Movimiento. Desapareix el pluralisme de la premsa, la informació està sota control, s'executen les depuracions dels funcionaris sospitosos de no ser afectes al règim, el racionament, la fam i la pobresa, i la prohibició de les llibertats més bàsiques de lliure pensament. (Marín, 2006, p. 11-14).

Davant d'aquesta situació, i encara que havien desaparegut els més compromesos per la causa republicana, la lluita contra el franquisme va seguir. Es va organitzar amb els exiliats i els que s'havien quedat per continuar la lluita, homes i dones compromesos que actuaven

en l'ombra. Eren grups que es creaven per fer una acció concreta però després es dispersaven i tornaven a França a seguir amb la seva vida, això els tornava invisibles.

#### 4.2.- La guerrilla llibertària a Espanya i a Catalunya

La lluita contra el franquisme a Espanya va tenir alguns personatges molt destacats com Paco Ponzán, en Ramon Vila Capdevila, Manuel Huet, Juan Manuel Molina, i tants d'altres. A Catalunya Quico Sabater, Josep Lluís Facerías, Marcel·lí Masssana i en Ramon Vila Capdevila, i també en Josep Sala Mitjans

Els germans Francisco i Pilar Ponzán militants de la CNT i la xarxa d'evasió Pat O'Leary, exiliats espanyols a França, van col·laborar en la cadena d'evasió britànica de pilots aliats i persones amenaçades pels nazis. Gràcies a ells varen passar els primers grups a Espanya a continuar amb la lluita contra Franco, aprofitant que deixaven als evadits a les ambaixades i consolats per posar-se en contacte amb la resta del moviment llibertari espanyol que va resistir a Espanya.

Durant la Segona Guerra Mundial, als passos dels Pirineus van ser rutes en les cadenes d'evasió i segons els investigadors eren més de cent mil persones implicades, francesos i espanyols treballant a les zones properes als Pirineus fent de passants, acompanyants, enllaços, punts de trobada i cases que donaven aixopluc. La ruta més utilitzada era per Osseja, Tossas i Ripoll, o sinó per Banyuls. Els Pirineus eren un coll d'ampolla que depenia dels refugiats republicans per passar a Espanya.

Un personatge destacat en aquesta ruta va ser en Josep Mas Tió el "comandant Mas", nascut a Sant Pere de Torelló, Osona el 1827 i mort a Oveja Cerdagne 1946. Heroi i patriota a França, desconegut i oblidat a Espanya, com tants d'altres. Fou el cap de les primeres guerrilles catalanes de muntanya, organitzades i entrenades per ell mateix, les quals posà al servei de la que es deia que era la direcció del PSUC a Barcelona. Passava gent travessant els Pirineus pel Pas dels Lladres, a més de 2.600 metres d'alçada, vorejant el Puigmal a qualsevol època de l'any. Va entrenar fins una quinzena d'homes, preparant-los per a passar persones i correu per la muntanya, burlant tant les forces de Hitler com les de Franco. Cap el final de la Segona Guerra Mundial, el passatge era ininterromput pels Pirineus, de dia i de nit. Va organitzar i liderar la filera de passatge pels Pirineus que va durar més durant la Segona Guerra Mundial i que va aguantar fins al final, sense haver estat mai bloquejada. La filera va ser utilitzada, durant els darrers mesos abans de l'alliberació de França, pels serveis secrets francesos establerts al nord d'Àfrica, els anglesos i els americans, l'Estat Català, Esquerra Republicana i el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSU de C o PSUC) del qual va ser militant i membre del seu primer Comitè Central. A mitjans de setembre del 1944, el "comandant Mas", amb funcions de tinent coronel, entrà en territori espanyol al capdavant de la Brigada Macià, per distreure les forces franquistes mentre es preparava l'entrada de les forces republicanes per la vall d'Aran.

Les rutes principals de la filera funcionaven en els dos sentits i comunicaven ciutats com Paris, Marsella, Toulouse Montpeller i Lyon, amb Barcelona i Alger:

Ariège / Capcir/La Cerdanya/ Pas dels Lladres (Puigmal) /Afores de Ripoll  
Querigut-Sallagosa-Ruet-Pas dels Lladres-(Puigmal) –Ripoll

Perpinyà-Sallagosa-Ruet-Pas dels Lladres(Puigmal)-Ripoll (Mas, 2022).

L'ocupació de la Vall d'Aran del 1944 per comunistes, anarquistes i republicans amb la idea de conquerir el territori espanyol, va ser un fracàs. Aquest episodi marcarà un canvi de rumb en la lluita armada. La contribució valerosa dels maquis en l'alliberament dels que fugien del nazisme que passaven del sud de França no es va veure recompensada i els Aliats els van abandonar a la seva sort. La gent de la Vall d'Aran no van voler saber res tampoc.

Després dels fets de la Vall d'Aran, l'any 46 no hi havien xarxes d'evasió, estava tot desmantellat.

A partir de l'any 48, els partits comunistes abandonen la lluita armada i deixen de donar suport als guerrillers amagats als boscos, que en aquell moment eren molts a tota Espanya. Els polítics exiliats a Toulouse-Llenguadoc com la Federica Montseny són obligats a parar de donar suport en la lluita armada si volen continuar amb el govern a l'exili. Els maquis però seguiran pel seu compte la lluita de David contra Goliat. (CATALUNYA-RADIO, 2009). La lluita clandestina que va continuar fins la mort del dictador l'any 75, mai va ser reconeguda i es va dur a terme amb el màxim anonim, sense reconeixements ni en l'àmbit personal, social ni històric. En aquesta lluita contra el feixisme estava implicada molta gent que donava suport d'una manera o d'una altra, passadors, falsificadors de documentació, informadors, proveïdors de menjar i proveïdors de cases segures. Excursionistes simpatitzants de la causa van fer de passadors durant molts anys pels Pirineus treien persones o petits grups de gent vestida d'excursionistes. A l'altra banda dels Pirineus, els esperaven contactes que els amagaven. L'Abadia de Sant Miquel de Cuixà donava aixopluc als fugitius (Montero C. , 2022).

Els guerrillers llibertaris van anar caient, el desequilibri de les forces era molt gran. Van acabar morts a les cunetes, en fosses fora dels cementiris en l'anonimat absolut, i ja a l'any 76 van ser amnistiats i alguns d'ells van retornar de l'exili.

Són els grans oblidats de la historiografia contemporània però no de la població que els tenia molt presents. D'alguns s'expliquen relats quasi èpics que en la majoria de casos es recolza de testimonis. La població benestant no els volien, se sentien amenaçats però no la gent pobre que els idolatrava que si els amagava o els hi beneficiava una mica d'aliment eren pagats de manera generosa. Encara que la gent tenia por perquè les denúncies anònimes acusant d'auxili a la rebel·lió podien representar condemnes molt llargues de presó. La població estava cansada de la guerra i la pobresa i no tenia ganes de problemes.

La repressió i el control a Espanya en aquells anys va ser molt dura i la impunitat en la que actuaven les forces de l'ordre. L'opinió pública no se n'escapava i tot valia per silenciar el fenomen llibertari. Quan els fets sortien a la premsa els integrants dels comandos eren desprestigiats com a malfactors, bandolers, pistolers i lladres inclús apel·lant a la deformitat dels seus cossos, buidant totalment així de contingut polític i ideològic la seva causa. Se'ls coneixia com "los huídos". Els editors que gosaven publicar quelcom sobre ells, eren detinguts i s'enfrontaven a penes molt llargues de presó o pena de mort. "El control que feia la dictadura de la informació i l'opinió era pura continuïtat de les condicions de guerra en què es va crear la política comunicativa franquista.

A la ciutat de Barcelona es va passar de tenir vint-i-set diaris a tenir amb el franquisme només sis rotatius considerats pels franquistes afectats al règim. El pluralisme de l'època passava a tenir una veu única. "La major part dels periodistes professionals que de manera activa havien militat en algun dels partits i sindicats proscrits pel règim i els que havien treballat durant la guerra en premsa en català van emprendre el camí de l'exili o, si es van quedar, en el millor dels casos van quedar condemnats a l'ostracisme" (Fabre, 2021, p. 13). Escriptors com Antonio Téllez van escriure molt sobre el Maquis, però en general de la dècada dels 40 i els 50 hi ha poca informació.

#### 4.3.- Resistència a Catalunya

Catalunya és un dels territoris on els moviments d'oposició i la resistència a Franco fou més fervent i on els maquis van deixar més empremta. Aquí el moviment llibertari estava lligat al moviment obrer com a Madrid i al País Basc, a diferència d'Andalusia i Aragó lligat al món agrari. A les àrees metropolitanes industrialitzades on es va forjar l'anarcosindicalisme serà on en un futur es concentraran els membres de la guerrilla urbana anarquista, llocs com l'Hospitalet, Badalona, Santa Coloma, Granollers, Manresa, Berga. L'origen l'hem de trobar en la immigració dels anys 20, l'allau de benvinguts i la impossible assimilació de tots ells en les condicions adequades que van patir. Les dures condicions de treball i penoses condicions de vida van forjar les tensions. D'aquests ambients marginals sortiran els clandestins de la classe treballadora. Grups com "Los Novatos" de l'Hospitalet, anarcosindicalistes joves formats als ateneus llibertaris en contacte amb l'ambient que es vivia en aquell moment a l'Hospitalet de lliure pensadors, intel·lectuals, dibuixants i professors racionalistes.

Barcelona va ser la ciutat amb el nombre més gran d'afiliats a la FAI i la CNT. Figures com la Federica Montseny i la Lola Iturbe que van acostar els coneixements sobre l'ideari de l'anarquisme individualista a la classe treballadora sense capacitat d'accedir a aquestes idees dels pensaments europeus de Zola, Max Stirner, Nietzsche o Dostoievski. Federica Montseny va arribar a aconseguir un carisma sense igual a tot el país.

Alguns dels més destacats són en Quico Sabaté (1915-1960), Josep Lluís Facerias (1920-1957), Marcel·lí Massana (1918-1981), Ramon Vila Capdevila (1908-1963) i Teresa Pla (1917-2004). La primera etapa d'acció guerrillera de l'any 1939 al 1944, és protagonitzada per petits grups que intentaven resistir a la muntanya i actuaven de manera espontània al marge de les organitzacions polítiques i sindicals.

La segona etapa, de l'any 1944 al 1952, en que destaca l'intent d'invasió de la Vall d'Aran, molt més activa que l'etapa anterior i que havia de ser un punt d'inflexió amb la implicació de la societat però que va ser un fracàs. Havia de ser l'operació Reconquesta d'Espanya, perpetrada per la plataforma Unió Nacional Espanyola la tardor del 44, s'infiltraren per més de trenta punts dels Pirineus uns set mil homes, quatre mil a la Vall d'Aran que van arribar a restaurar la República. Uns mil homes van caure i la resta van retirar-se a França. Després d'aquests fets, els grups guerrillers seran de petit format efectius i més difícils d'aturar, la lluita segueix fins el 1952 moment en que anarquistes i comunistes abandonen les armes.

Les condicions es tornen més crues, des de l'Estat es va impulsar la Llei de Repressió del Bandillatge i el Terrorisme, amb la condemna a mort a tots els caps de partida i cadena perpètua als subordinats que la integressin. Pràcticament la resistència armada catalana finalitza aquí. A partir d'aquest moment comença una etapa agònica sense retorn, es mouen de manera individual i heroica i més que lluitar, sobreviuen, exclosos del sistema que ja no els té en compte. L'any 1941 es promulga una Llei de repressió per la seguretat de l'Estat, que equipara: interrompre vies de comunicació, manifestació i escampar notícies tendencioses a la rebel·lió militar.

#### 4.4.- La guerrilla rural a les comarques del Berguedà i del Bages

La lluita antifranquista a la Catalunya rural, es dona a les comarques del Berguedà i el Bages, a la conca de l'Alt Llobregat. Era d'escassa efectivitat, centrada en accions ràpides, fetes per uns resistents organitzats en petites cèl·lules, i també accions solitàries. Pel seu entorn boscos i pròxim a la frontera amb França van ser zones ideals per amagar-se de les forces franquistes tant a la vinguda com a la tornada dels actes.

Aquests grups estaven formats per homes i dones que provenien del món sindical, de les fàbriques tèxtils i de les mines, molt compromesos amb la causa, i d'ideologia anarquista. El perfil dels guerrillers, era el d'un home, amb fortes idees polítiques que volia defensar amb fermesa i sentit de fer justícia. Vivien en la clandestinitat, caminaven de nit i tenien una xarxa de població que els recolzaven, i que els hi facilitaven llocs on passar la nit, menjar i proveir-los d'atenció sanitària.

L'acció clandestina estava organitzada en el secretisme més absolut. Marcel·lí Massana al Berguedà va ser un dels maquis més populars i famosos i l'home més buscat a la zona des de 1944 fins el 1951 i juntament amb en Ramon Vila Capdevila uns dels més importants. Van desplegar la seva acció a la Catalunya central seguint els cursos dels rius Cardener i Llobregat on s'hi instal·laven les fàbriques tèxtils i per tant es concentraven les treballadores i els treballadors. Van ser reconeguts per la seva valentia, el seu compromís i per les seves accions èpiques. Altres guerrillers menys coneguts van ser: Josep Sala Mitjans de Cardona i Pere Sunyer i Bertran de Sallent.

Les cèl·lules feien accions ràpides, ofensives, com atemptats a personalitats del franquisme, atracaments i segrestos a persones adinerades afectes al règim; també accions de propaganda de les idees i de les accions llibertàries, suport econòmic a altres organitzacions i solidaritat envers les famílies que tenien persones a la presó. També es feien sabotatges a indústries, a punts de subministrament d'electricitat, a sistemes de comunicació i al transport. Les cases riques eren les que estaven descontentes pels atracaments i segrestos mentre que la pagesia pobre veia amb bons ulls als guerrillers, no eren cap problema, per una mica de sopar els pagaven molt bé. En Massana havia fet algunes accions burletes, com pagar cafès a guàrdies civil, fer passejar l'amo de la fàbrica entre els telers en calçotets, o fer dedicatòries musicals per la radio a la Benemèrita. Els sabotatges eren una manera de recordar a tothom la resistència al franquisme.

Aquests grups comptaven pel seu recolzament amb una xarxa de masies de les que rebien suport i complicitat per la seva retirada de nou cap a França on estaven segurs lluny de la GC i els militars. Aquesta xarxa es força desconeguda però sembla que va ser molt nombrosa. Al Berguedà homes i dones dedicades a ella com la Joaquina Dorado, la Maria Marquès, en Josep Puertas i en Joan Vilella. Aquest darrer, masover de la masia de Santa Eugènia o "Cal Moreno", va ser una base guerrillera, un indret molt ben situat sobre la ciutat de Berga que serà la base més segura fins a 1949. En Josep Bertobillo el jove en Joan Vilella, en Domènec Cosp farmacèutic que va curar les ferides d'arma a Ramon Vila a Santa Eugènia el 24 de febrer del 49 després d'una topada amb guàrdies civils on va resultar greument ferit a la cara i al pit. L'Antoni Ferran Sicília, l'enterramorts del cementiri de Berga facilitava l'entrada al cementiri per fer-hi reunions clandestines.

L'any 1948, al cementiri de Berga, va haver-hi una reunió en un dels panteons, entre dos delegats de la CNT Generós Grau i Ginés Mayordomo de l'interior d'Espanya i el delegat de la CNT exterior, exiliats a Touluse en Josep Peirats, amic de Berga. En aquells temps els sindicats estaven en la clandestinitat, sota perill de mort o d'empresonament. La CNT amb les cotes finançava aspectes existencialistes com sous per les famílies que tenien a part dels seus membres empresonats. Es va fer una trobada al cementiri de Berga i en Massana va aprofitar el viatge per veure la família gràcies al Josep Puertas.

Els grups que estaven a França tenien caràcter ofensius, feien un acció i marxaven.

En Marcel·lí Massana i en Ramon Vila i els seu grup establiren una mena de centre general d'operacions a la zona de les Canals de Sant Miquel al terme municipal de Vilada, d'allà passaven a Pedret i d'allí cap a avall fins el Pla del Bages, enmig moltes masies feien de refugi Llevaich, Busoms, Casayas, el Coral, el pla del Gol, la Cubí i Santa Eugènia. (Rumbo, Maquis i guàrdia civil a Cal Rosal per la postguerra).

Una altra de les rutes més utilitzades per creuar la frontera era la que comunicava Prats de Motllo amb Manlleu, passaven per Sant Antoni de Camprodon, vall d'en Bas sempre per camins de muntanya i de bosc, aproximadament uns 120 km. Caminaven de nit i s'aturaven de dia a les ermites on hi havien destacaments de la guàrdia civil, fent la picaresca. Els maquis ajudaven a creuar la frontera a gent que fugia del nazisme a Europa i els que fugien d'Espanya, grans coneixedors dels boscos i les muntanyes. També entraven propaganda, armes per les muntanyes, i fins i tot podien entrar impremtes desmuntades a peces (CATALUNYA.RADIO, 2022)

L'any 1941 s'endureixen les condicions i augmenta la repressió i en l'àmbit rural, apareixen prohibicions per acabar amb l'ajut local per aïllar als guerrillers. La GC patrullava constantment pels camins rurals, els camps i les masies, inspeccionaven cases i buidaven els cistells dels pagesos per buscar si duïen menjar amagat per lliurar als maquis (Rumbo, Maquis i guàrdia civil a Cal Rosal per la postguerra, p. 10-12). Algunes de les prohibicions eren: a les 22 h s'havien d'apagar les llums de les masies i les cases, i es decretava la prohibició de circular a camp obert quan es feia fosc, sota amenaça de ser sospitós i haver de retre comptes amb les autoritats. Era la manera de recordar a la població que la vigilància era extrema i es castigava tant al que participava directament com el que

encobria accions contra l'Estat. La solitud dels maquis els farà tornar-se'n més clandestins. Faran actuacions que no tothom entendreà i que generaran sentiments contradictoris.

Alguns d'ells, com en Ramon Vila, van treballar per algunes masies, segant o tallant llenya, es camuflaven com a treballadors del camp. No hi havia fotografies d'ells, ningú els coneixia, no s'havien els noms veraders i per tant eren difícils d'identificar. Les cèl·lules resistents es faran entre amics del mateix poble, fent trobades a cementiris on amagaven les armes.

L'any 1949, serà un any en el que moltes cèl·lules seran abatudes a Barcelona i a Berga, l'organització quedarà molt feble i serà un període fosc fins el 1962 amb la posada en marxa de l'organisme conegut com a Defensa Interior. A partir d'aquest moment la lluita la seguiran grups d'irreductibles que tiren endavant, en Quico Sabatè, Josep Lluís Facerías, Ramon Vila i pocs més.

L'11 de novembre del mateix any, a Berga la GC va detenir fins a 27 persones que van patir interrogatoris i tortures. Van conduir a Joan Vilella, el seu gendre Josep Bertobillo i Josep Puertas a Vilada i els hi aplicaren la llei de fuges. A Sallent assassinaren al tiet de Massana, Miquel Guitó "l'Esmolet de Sallent" i els seu germà Jaume, per ser familiars de Marcel·lí Massana (UGEL, 2017, p. 21-23) (Cara, 2022).

Al Bages, com a la resta de territoris, els militants estaven organitzats en una clandestinitat que els duia a dur una doble vida per protegir l'organització i la família. Els militants eren una "espècie hermètica" i estaven instal·lats en el silenci (Pladullés, 2010). Eren cercles reduïts que comptaven amb l'astúcia i el secret.

La dinàmica que tenien era la de grups petits molt actius, que es posaven d'acord ràpid. La discreció i el fet de conèixer el mínim de l'organització era la clau per poder dur a terme activitats a redós de la vigilància policial i dels seus confidents. Els militants només coneixien la seva part de la història i desconeixien la resta. Una mateixa persona podia tenir noms diferents en diferents àmbits. Es feien servir alies per protegir la identitat i noms de guerra. No hi ha res escrit, cap document.

Els llocs de trobada havien de reunir mesures de seguretat, s'imposaven senyes particulars, pica portes. Els llocs de reunió podien ser llocs molt concorreguts, bars, centres socials o bé pisos particulars i també al bosc a la nit. Les trobades al bosc de 15 o 20 persones eren molt arriscades i per tant no eren tan habituals. A partir de la segona meitat dels anys 60 les trobades es feien a pisos. La Guàrdia civil i la Guàrdia de Franco vigilaven sense treva.

L'estafeta que normalment era un pis, era on es rebia el material de propaganda que venia de l'exterior. En la dècada dels 40 n'hi ha a Sallent, Sant Vicenç de Castellet, Manresa i Sallent que distribuïa la propaganda per la resta de la comarca minera fins que es va centralitzar tot a Manresa i des d'allà es distribuïa a d'altres poblacions.

Els militants estaven organitzats en cèl·lules formades per 2, 3 o 4 militants quan es feien més grans es dividien en dues, per si els enxampaven no perdre gent. Les organitzacions reproduïen el plantejament de l'Orquestra Roja, la xarxa d'espionatge formada a la Segona



Guerra Mundial pels Aliats, el director d'orquestra, el solista, el pianista, és a dir el radiotelegrafista. Format per: cèl·lules, comitès locals i centrals, enllaços, per reduir riscos, en cas de detenció fragmentar i dividir-se en fragments estancs.

A la comarca del Bages les poblacions de Navarcles, Sallent, Súria, Cardona i Manresa tenien comitès, no és el cas de Castellnou de Bages. A Navarcles, Isidre Solà feia d'enllaç, a Sallent hi havia cèl·lula i comitè local i apareixia la idea de crear un comitè vinculat a la conca minera que engloba les poblacions de Súria, Cardona i Sallent. Manuel Dias era el contacte que es reunia amb tots els comitès locals. Aquestes cèl·lules no tenien contacte entre elles i rebien materials diversos des de Romania. L'estiu del 1952, van haver-hi detencions a Manresa, però l'estructura va seguir però amb poca activitat. L'any 1967 a Manresa seguien l'activitat dues cèl·lules. A Barcelona, els comitès d'estudiants de les Universitats eren els encarregats de captar i formar cèl·lules.

La seguretat era primordial i per això utilitzaven senyals particulars quan picaven a la porta, canviaven els llocs de trobada, moltes vegades concorreguts i públics, bars, locals socials, i altres a pisos particulars, sobretot a partir dels anys 60. La GC i la Guàrdia de Franco estaven molt vigilants. (Pladullés, 2010).

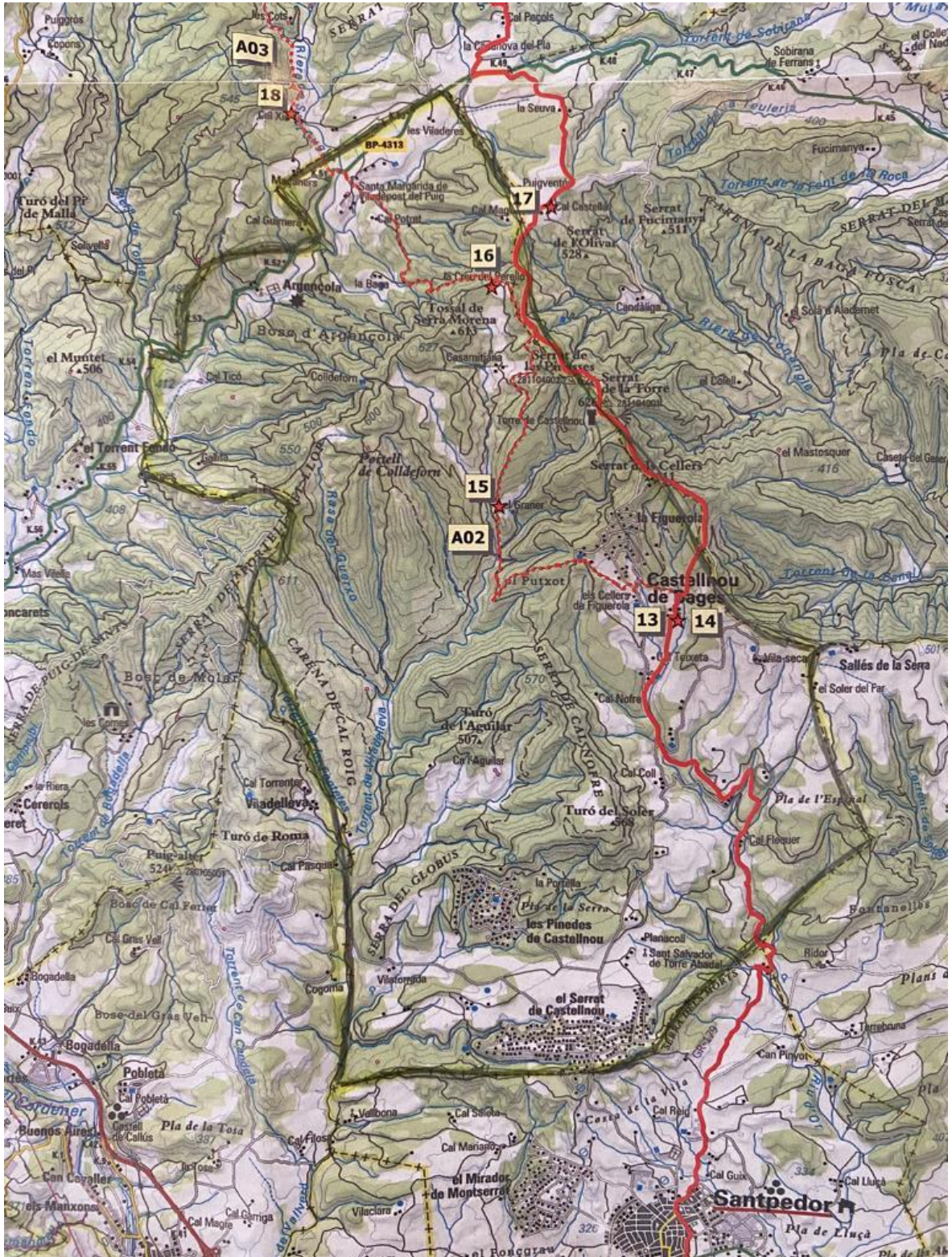
En José Torralbo i la seva família vinguda de Córdoba és un cas, com deuen haver-hi molts d'altres anònims de famílies que escapaven de la persecució i que s'instal·laren a Sallent. En el municipi es van vincular a una cèl·lula per seguir amb la resistència clandestina i seguir la lluita. Els anys més durs ja havien passat. Les reunions es feien als pisos particulars, es repartia propaganda, van participar en la vaga del 72 dels miners i les vagues de les assemblees dels pares (Torralbo, 2009).

#### 4.5.- Acció maqui a Castellnou de Bages

En la documentació que fa referència a les cèl·lules resistents no apareix mai el municipi de Castellnou de Bages, ni tampoc la veïna població de Santpedor. Aquest fet evidencia que el municipi probablement no va tenir activitat de cèl·lules de la resistència a diferència d'altres municipis rurals i petits del voltant. Els elements revolucionaris d'esquerres del municipi tenien condemnes, estaven morts o exiliats. Tot i això, el municipi, amb boscos frondosos va servir d'amagatall i algunes de les masies van esdevenir punts de descans i avituallament dels maquis.

Els camins més utilitzats pels maquis de la Catalunya Central segons La Unió de Grups Excursionistes Llibertaris, UGEL que va publicar en format ruta d'excursió GR-179, naixien al Santuari de Queralt a Berga i després de 61 Km de recorregut acabava a Manresa passava pel terme de Castellnou de Bages, passant per les cases de "Cal Castellà", "La Creu del Perelló", "El Graner", "El Putxot", masies totes elles escenaris d'algun episodi d'activitat dels maquis, i tirava cap al Pla del Bages (veure mapa amb les dues rutes marcades en vermell).

Iniciem la ruta nosaltres per tal de caminar pels dos camins fent una ruta circular, sortint de Castellnou de Bages prenem el camí senyalitzat per enfilar cap el Serrat dels Cellers, la Torre de Castellnou, Cal Castellà, La Creu del Perelló, Casamitjana, El Graner i el Putxot.



Mapa publicat per la Unió de Grups Excursionistes Llibertaris, UGEL format ruta d'excursió GR-179.





Torre de Castellnou







La Creu del Perelló i la vista a Montserrat



El Putxot





El Graner

Els amos de les masies relaten que de manera directa o indirecta saben de la presència dels guerrillers, perquè els hi faltaven aliments o bé vi. En el cas de les masies deshabitades eren punts d'abastiment.

- La masia de "Cal Catellà", està al camí més utilitzat pels maquis, al límit amb el municipi de Balsareny, va ser molt visitada per en Ramon Vila.
- La masia de "La Creu" o "La creu del Perelló". La família Rovira Bessa, amos de la masia i pares de tres fills i un nonat, eren habituals col·laboradors dels guerrillers. Tot el poble ho sabia i en alguna ocasió els havien avisat del risc que corrien donant aixopluc als maquis (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1983, p. 172). En aquells temps de pobresa, molta gent de pagès pobre veia de bon grat la col·laboració amb aquests guerrillers que a canvi d'àpat calent i un cobert eren pagats generosament (Cara, 2022). Un botiguer delator de Súria va donar l'avís que la dona, Ramona Bessa, havia comprat 7 parells d'espardenyes tot i que a la casa només hi havia un home adult. L'avís a la GC que ja duia temps vigilant la casa va propiciar una emboscada la nit del 24 de febrer de 1945 amb la matança del matrimoni i dos dels guerrillers allotjats.
- La masia d'"El Graner" del 1763, ubicada al mig del bosc però propera al poble, amb una església consagrada a Sant Pere va ser escenari de diversos episodis. La família havia marxat a viure a Santpedor i la casa restava tancada però es seguia amb la producció de vi. Era sabut que "la banda dels bandolers d'en Caracremada i d'en Faceries" robaven el vi i omplien de nit les cantimplores (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1983). D'altra banda, segons les informacions, dita masia servia d'amagatall d'armament i en algun incendi ocorregut a la zona s'havia donat el cas d'explosions al voltant de la masia (Òrrit, 2022). No sabem si es refereixen a l'incendi del 18 de juliol del 1967, que va ser de gran abast tot i que sembla que la masia del Graner precisament, segons les fonts consultades no va quedar afectada (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1982, p. 181). Consultat amb agents

rurals adscrits al terme municipal, en els arxius comarcals de Catalunya del servei de prevenció d'incendis forestals de la Generalitat, la central no els constava cap explosió en els darrers anys 20 anys al municipi (Torno, 2022). En l'incendi de l'any 94 al terme municipal tampoc es recullen explosions. D'altra banda, està previst anar amb detectors de metall pels voltants de la masia a fer un prospecció superficial per tal de documentar si encara resta algun tipus d'armament. Sembla doncs que la masia era un lloc de suport quan els guerrillers es desplaçaven cap a Súria.

- La masia de "La Portella" un mas envoltat també per bosc, lluny de les dues rutes que es marquen com a més habituals utilitzades pels maquis, en Lluís Truà i Vilaseca que hi vivia va relatar que sovint entraven a prendre-li menjar, i que en una ocasió tenia preparat el sopar i li van prendre mig plat de cigrons i cansalada, deixant mitja ració exacte per l'amo de la casa (Mascaró, 2022). En un altre episodi s'explica que una vegada li van buidar d'aliments tot el rebost (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, 1982, p. 94).
- La masia de "Cal Xisquet" o "Cal Franciscuer", situada al camí que acostumaven a utilitzar els maquis abans d'arribar al nucli de Castellnou de Bages. El 1955, van tancar la casa i van marxar a viure a Can Solè, però la collita de raïm els hi trepitjaven a la casa per fer vi pel consum familiar. Notaven que algú els hi treia el vi i van descobrir un temps després que un maqui anava a emplenar les cantimplores, en concret un dels bandolers del grup del Caracremada (Vila, Recull històric de Castellnou de Bages, p. 93).

Una altra de les rutes habituals era des del Tartás, antic monestir al mig dels boscos frondosos, prop de la població d'Oceja, base de guerrillers i magatzem d'armes (Imanol, 2014), per la Collada de Toses fins a trobar el riu Llobregat per seguir el seu curs paral·lelament pels paratges de boscos, i mai pels camins veïnals seguint el riu Cardener poc després de passar Manresa. El punt de trobada era el sud de la comarca del Bages, a prop de Sant Vicents de Castellet i Rocafort on es trobava la masia del Mas Sayes (Reguant J., 1979, p. 177).

La guerrilla rural liderada per en Marcel·lí Massana i en Ramon Vila es refugiaven bàsicament a les comarques d'Osona, el Bages i el Bergadà. El centre general d'operacions era la zona de les Canals a Sant Miquel al terme de Vilada des d'on passaven a Pedret, i allí del Llobregat fins al pla del Bages i pel mig les masies que servien de refugi: La Colònia Rosal, Llevaich, Busoms, Casayas, El Coral, el Pla del Gol, la Cubí i Santa Eugènia, aquesta important xarxa de masies feia que es poguessin quedar setmanes amagats.

D'altra banda, en el transcurs de les excavacions arqueològiques de l'SPAL al 1998 es va trobar una pistola a la Rectoria, l'arma en qüestió era una pistola semiautomàtica, possiblement una Browning MD 1906, calibre 6.35 mm, molt fabricada pels armers d'Eibar durant la dècada dels 20. L'estat d'oxidació no permetia veure la marca del fabricant. (Castellano A., 1998, p. 22-23).

## 5.- Les fosses a Castellnou de Bages

Al municipi és sabut per tothom que a la zona de fora del cementiri municipal hi havia la fossa del Ramon Vila Capdevila. L'episodi de la seva mort a mans de la GC havia sortit a tots els diaris i havia sigut un dels esdeveniments amb més impacte en la història del municipi. L'any 1999, amb motiu de la restauració i remodelació del conjunt de l'església de Sant Andreu per part del Servei del Patrimoni Arquitectònic i Local de la Diputació de Barcelona, l'SPAL, es va realitzar l'exhumació del guerriller. Hi van haver dos testimonis, en Domingo Vilaseca i en Josep Maria Baraldès que van estar presents durant tota la jornada d'exhumació amb l'equip de l'SPAL. Aquests testimonis, l'any 63 també hi van ser juntament amb d'altres veïns que van veure el cos sense vida del guerriller i el moment de l'enterrament. La segona fossa de la qual es tenia constància no era tan coneguda. No tothom en coneixia l'existència ni la ubicació exacte al cementiri, a pocs metres de la del guerriller. Com s'apuntava a l'inici del treball, és un tema delicat de parlar en pobles petits on encara queden vius familiars de les víctimes que encara tenen la desconfiança de qui sospita que van haver-hi delators.

Després de la recerca efectuada, no tenim indicis de més fosses al terme municipal, alguns fets aïllats de trets però cap indicatiu de més fosses.

### 5.1. Fossa 1

#### 5.1.1. Fitxa fossa

**Títol:** inhumació de Ramon Vila Capdevila

**Altres noms de la fossa:**

**Municipi:** Castellnou de Bages

**Comarca:** Bages

**Dins del cementiri (fals/cert):** fals

**Emplaçament:** inhumació a ponent de la paret occidental de l'antiga rectoria, fora del recinte del cementiri de Castellnou de Bages. L'esquelet estava orientat de nord a sud, paral·lel a la façana de ponent de la rectoria a 0.90 metres de fondària.

**Tipus de fossa:** un individu inhumat en una fossa.

**Notes/ Descripció:** La matinada del 6 al 7 d'agost de 1963 va ser abatut per la GC a la masia la Creu del Perelló. Alguns veïns van ser requerits per ajudar a transportar el cos sense vida del guerriller a les dependències del cementiri municipal i avisar al lloc més proper de la GC (Segon, 2021).

La matinada del 6 d'agost la GC avisa al Dr. Ramon Reguant Angla, forense de Sallent: "Van trucar a la porta de casa la GC, havien abatut a Ramon Vila. Sempre que sortia, el meu pare em preguntava, Josep Maria em vols acompanyar? Jo sempre li deia que si i l'ajudava". Quan van arribar al cementiri, van baixar el cos del guerriller a la cort d'animals i al dia següent li van practicar l'autòpsia segons els protocols. Hi van participar el forense Dr. Reguant, el jove Josep Maria Reguant i un metge que no era forense, Sebastià Iradier Dolz que va estar assegut i no va participar. Va haver un moment tens quan un guàrdia

civil va dir que tenia ganes de veure com era el cervell d'aquell bandoler, acte seguit el Dr. Reguant el va fer fora. Seguidament, pare i fill, sense que ningú més els ajudessin van traslladar el cos en un plàstic fins a l'indret on uns pagesos van excavar per ordre de la GC un forat a terra on el van dipositar de bocaterrosa, amb una postura descuidada, orientació nord-sud i el braç dret va quedar sota la pelvis. Sobre del cap van col·locar les sabates amb la sola cap a munt (Reguant J. , 2022).

### 5.1.2. Testimonis

Els testimonis de la inhumació del Ramon Vila Capdevila l'any 63 són tres. El Domingo Vilaseca, (Vilaseca, 1999) i en Josep Maria Baraldés, (Baraldés J. , 1999) són dos membres de les dues famílies més influents del terme municipal. Van participar en la localització de la fossa del guerriller el 1999 durant els treballs de l'SPAL. Ells mateixos ja van informar d'una segona fossa a l'exterior del cementiri on estaven enterrats el matrimoni Rovira Bessa i els dos guerrillers. Així està recollit en el dietari del director de l'SPAL, Antoni González Moreno-Navarro durant una entrevista amb els testimonis (Gonzalez, 1999). El tercer testimoni, el Dr. Josep Maria Reguant Gil, fill del Dr. Ramon Reguant Angla, que l'any 63 tenia vint anys i com hem dit va participar en la pràctica de l'autòpsia amb el seu pare el forense titular. (Reguant J. , 2022).

### 5.1.3. Transcripció de l'autòpsia

*“En Castellnou de Bages, a ocho de agosto de mil novecientos sesenta y tres. El Señor Juez Instructor, acompañado de mí, el Secretario, y de los médicos de Sallent nombrados al efecto, Don Sabastian Iradier Dolz y Don Ramón Reguant Angla, para practicar la autopsia del cadáver de Ramón Vila Capevila, alias «El Caraquemada», se constituyó en el cementerio de esta localidad, procediendo seguidamente por los facultativos a efectuar la operación, la cual dio principio a las doce veinticuatro horas de este día y terminó a las trece del mismo.*

*Recibidos a los médicos el juramento legal e interrogados sobre el resultado de su examen, DECLARAN: Que la muerte ha sido originada por hemorragia y Shock traumatico, a consecuencia de heridas producidas por arma de fuego, y que debió ocurrir hace unas treinta y seis horas antes de esta operación que ha dado principio a la hora indicada; que el cadáver presenta las siguientes heridas: Una con orificio de entrada en la región cervical a nivel del borde superior de la escápula izquierda, en forma de sedal, con salida en la región pectoral derecha y a nivel del tercer espacio intercostal, esta herida produjo la destrucción del paquete vasculoso-nervioso izquierdo, con gran hemorragia, siendo mortal de necesidad. Otra herida también producida por arma de fuego, con orificio de entrada, sin salida, en la parte latero-posterior y tercio medio del muslo izquierdo, con astillamiento total del fémur de la misma región.*

*Y para que conste, extendo la presente que firman los indicados médicos, una vez leída por sí, con el Señor Juez Instructor. De todo lo cual doy fe.*

*Domingo Hernández. R. Reguant. Iradier Dolz. Antonio Ruiz Aguado.”* (Clara, 2002, p. 241-242).



El ressò mediàtic va ser molt gran, a tots els diaris van sortir notícies del dia en que el guerriller més fonedís va ser abatut, el *Diario de Barcelona* (Lo actual. Caraquemada, 1963), (Sánchez, 1963) i *el Caso*. Sempre va ser un tema recurrent inclús catorze anys després com en el cas del diari de *La Gazeta* que va treure la notícia a doble plana i amb testimonis que relaten com el van enterrar (Serrat, 1977).

Les actes de l'Ajuntament de l'agost de l'any 1963 no estan completes, falten dues fulles. Es conserven les actes del dia 7 d'agost del 1963, la matinada del qual es van produir l'intercanvi de trets que va acabar amb la mort d'en Ramon Vila. Els dos fulls anteriors, el 108 i el 109 no hi són. En dites actes no es fa esment del greu incident resultat de mort ocorregut poques hores abans al municipi. Tant sols es parla d'aprovar la lectura de l'acte anterior, de mirar els pressupostos i de liquidar comptes pendents, tampoc a les actes del dia 8 d'agost es va parlar de l'episodi violent.

#### 5.1.4. L'exhumació del 8 de juny de 1999

L'exhumació de les restes òssies d'en Ramon Vila Capdevila es va dur a terme al 8 de juny de 1999 amb motiu del projecte arquitectònic que s'estava fent al municipi per part del Servei de Patrimoni Arquitectònic i Local de la Diputació de Barcelona, l'SPAL.

L'SPAL és un departament de la Diputació de BCN encarregat de dur a terme projectes de rehabilitació, conservació, estudi i reordenació del territori dels conjunts patrimonials de l'àrea del Barcelonès. El seu director era el Sr. Antoni González Moreno-Navarro i el Dr. Alberto López Múllor, cap de la unitat d'Investigació Històrica de l'SPAL, l'arqueòleg que va dirigir l'exhumació. La localització, identificació i excavació de les restes i extracció les vaig fer jo mateixa així com el seu estudi.

No tothom dintre de l'SPAL volia dur a terme aquella exhumació, dintre de l'equip directiu, el Dr. Alberto López Múllor no estava d'acord i va intentar fins el final persuadir de la idea al cap del departament i a altres membres. L'exhumació d'un guerriller abatut per la GC era encara un tema incòmode. Es volien evitar problemes, no hi havia la consciència de recuperació de la memòria històrica que tenim avui en dia i malgrat era un tema consensuat amb l'alcalde de Castellnou de Bages, ningú sabia què podia passar.

El Sr. Antoni González, va prendre la iniciativa de l'exhumació de les restes i vist, vint i dos anys més tard, val a dir que va tenir molta visió de futur, i consciència per recuperar la memòria històrica. L'acció a realitzar responia a una necessitat de caire tècnic, doncs calia rebaixar les cotes de nivell de les terres circumdants per l'evacuació de les aigües de pluja, la zona on estava enterrat havia de ser pavimentada. A nivell ètic, calia donar sepultura digne a les despulles del Ramon Vila, i dignificar al personatge com li corresponia, ja que havia sigut un heroi de guerra sobretot en la seva actuació durant la lluita contra el feixisme a la Segona Guerra Mundial.

L'excavació s'havia de fer el més aviat possible. L'acció es va centrar només en la recuperació de les restes humanes, no es va recollir informació sistemàtica de les diverses versions dels testimonis ni del context històric. El dia 8 de juny, el Sr. Antoni González va disposar del seu equip, un director de projecte, una conservadora, un dibuixant, una fotògrafa i una especialista en esquelets humans. La idea era que calia començar i acabar el mateix dia per evitar que la premsa en fes ressò de la descoberta. Les tasques s'inicien a un quart de nou del dia 8 de juny, feia fred hi havia boira baixa i l'ambient era tens.

Segons el diari del l'Antoni González vàrem iniciar la cerca a un quart de nou del matí, a la façana de ponent de l'antiga rectoria, a pocs metres de l'aresta del mur nord. (Gonzalez, 1999). Estàvem l'equip de l'SPAL i dos treballadors del constructor Sr. Vall que s'encarregava de les feines de construcció.

Es van iniciar els treballs amb la presència dels dos testimonis abans esmentats, el Sr. Vilaseca i l'alcalde actual en Josep Maria Baraldés que van ser testimonis, el primer era alcalde l'any 63 i el segon, va presenciar la inhumació amb 4 anys. Ambdós van assenyalar sota una finestra de la rectoria i vàrem iniciar l'excavació seguint protocols científics arqueològics de registre de sediment i d'excavació de fosses.

Aquesta zona de davant de la rectoria on es va fer la fossa l'any 63 no era cementiri, de fet va ser cementiri des de la consagració de l'església al segle X fins al segle XIX que obliguen als cementiris municipals a tenir un mur perimetral amb porta per tal de poder tancar i evitar que durant la nit l'acció de desconeguts i animals escampessin les restes dels difunts. Per tant, durant l'excavació, mentre cercàvem l'esquelet d'en Ramon, vàrem trobar altres restes d'esquelets, inhumacions anteriors parcialment conservades i alguns ossos inconnexos. Vam trigar quatre hores a trobar l'esquelet. Finalment, va aparèixer el colze del braç dret, en estricte posició anatòmica. Vam iniciar el seguiment d'aquells ossos, intentant delimitar la fossa i a poc a poc va anar apareixent l'esquelet sencer. El sediment estava flonjo, no hi havia indicis d'alteracions tafonòmiques, és a dir l'esquelet estava intacte, el procés de putrefacció es va produir en aquella fossa, entre el plàstic, i no hi havia hagut cap procés tafonòmic posterior que alterés la unitat o reompliment de la fossa. Quan l'esquelet va estar tot perfilat es van observar tres coses: el cos estava dipositat en una fossa amb presses, el cos no s'havia col·locat com habitualment de decúbit supí amb els braços al pit, al llarg del cos o sobre la pelvis, sinó que estava despullat, de bocaterrosa amb un braç mal col·locat i la cara al terra contra el plàstic, se li havia practicat l'autòpsia, i tenia les botes col·locades a banda i banda del crani, amb delicadesa.

Es van iniciar els treballs de prendre mesures, llargada del cos, amplada de la pelvis, cintura escapular, llargada dels ossos de les extremitats i posteriorment després de les fotografies i del dibuix pertinent es va procedir a aixecar els ossos i lateralitzar-los de manera individualitzada.

### 5.1.3. L'estudi paleoantropològic i paleopatològic

Pel que fa a l'estudi paleoantropològic i paleopatològic. No varem poder demostrar de manera fefaent, és a dir clara e indubtable que aquell esquelet sigues en Ramon Vila Capdevila perquè no se li va practicar cap prova d'ADN fins el moment. Però, tots els indicis apunten que si ho era. El seu perfil biològic, és a dir la determinació d'edat, sexe, alçada i patologies que va patir en vida juntament amb les causes de mort violentes semblen concordar amb la persona del guerriller.

Els estudis paleoantropològics determinen que era un individu madur d'entre 40 i 60 anys, en el moment de la mort en Ramon tenia 55 anys, un individu masculí, amb una alçada de 1,70 aproximadament. Complexió robusta i ossos i articulacions que denotaven haver practicat una gran activitat física al llarg de la seva vida.

Pel que fa a l'estudi paleopatològic, aquest té per objectiu detectar les malalties que pateix un individu al llarg de la seva vida, les dolències cròniques i la causa de la mort, encara que no sempre és possible. L'estudi es fa a partir de l'observació macroscòpica de les restes òssies, i de l'estudi radiogràfic d'alguns ossos. En aquest primer estudi que vam realitzar l'any 1999, es van observar diverses patologies a nivell de l'esquelet cranial i postcranial i una lesió perimortem:

Pel que fa a l'esquelet cranial. El crani i l'esplacnocrani es conservaven es bon estat, sense indicis d'activitat tafonòmica. La calota cranial estava serrada, per la pràctica de l'autòpsia, i el protocol d'observar el cervell. A l'alçada de l'ini tenia un petit orifici de la mateixa pràctica de serrar el crani. S'observava en l'os malar dret un orifici irregular, amb el periosti circumdant molt irregular que denotava infecció, l'origen del forat el desconeixiem però si que apreciàvem un procés d'osteïtis o infecció òssia que podia estar relacionada amb un procés infecció de la regió alveolo-dental. L'individu va sobreviure a la infecció.

Arrel del documental realitzat l'any 2021 pel periodista Oriol Segon es va fer públic que el Sr. Joan Busquets, guerriller company d'en Ramon Vila Capdevila, era coneixedor de fins a tres ferides a la cara, una d'elles relacionades amb un impacte de bala de la guàrdia civil. Podria ser que l'origen d'aquest forat sigues traumàtic. Un altre testimoni parla que en Ramon Vila va patir una operació i unes cures a les ferides de la cara, per tant en algun moment va rebre assistència sanitària. Probablement va patir les dues coses un traumatisme i la pèrdua d'algunes peces dentals, massa òssia i un procés infecció posterior.

Pel que fa a la salut dental, al maxil·lar li faltaven 6 peces, que va perdre en vida, 2 a l'hemimaxil·lar esquerre i 4 al dret: el perquè li faltaven les dents, no ho sabem, una de les causes més habituals és la malaltia peridodotal per infecció i pèrdua de la dent. També podria ser que un traumatisme li fes perdre algunes o les 4 peces dentals del costat dret. Un cop perduda la dent, l'os actua igual, l'alvèol es reabsorbeix.

La mandíbula conserva totes les peces menys una. Un gran desgast dental sobretot al premolar 1er i al molar 1er de l'hemimandíbula esquerra que podria ser per un

traumatisme. Gran desgast també en incisius i ullals. Molt dipòsit dental o carrall, “sarro” i un orifici fistulós a la branca mandibular dreta.

Pel que fa a l'esquelet postcranial. Es conservaven tots els ossos. A les extremitats superiors s'apreciaven els húmer amb signes de malaltia degenerativa a les articulacions, així com els radis i els húmer, corona osteofítica, calcificació de l'apòfisi coronoide, entesitis del tríceps braquial i entesopatia epitroclear. Cúbits i radis amb les epífisis proximals amb gran revora i crestes òssies artròsiques. Tots aquests signes denoten molta activitat física i gran sobrecàrrega ocupacional dels braços. En la mà dreta s'apreciaven lesions artròsiques en dues falanges distals i dues medials i en la falange distal del 1r metacarp.

Les extremitats inferiors estaven en bon estat, els fèmurs presentaven en la zona condiliar dels genolls lesions degeneratives consistents en un rodet osteofític ben marcat, signes d'artrosi al lligament rodó del cap del fèmur, que ens torna a indicar una gran activitat de l'articulació i una sobrecàrrega ocupacional per causa de l'activitat física. Al fèmur esquerre s'apreciava una lesió al terç distal compatible amb una lesió per impacte d'alta energia amb resultat d'esclat de la diàfisi, les vores dels ossos eren molt nítides i ennegrides, i possible secció del paquet vascular (vena i arteria femoral). Es va fer una prova amb la tècnica d'EDAX de concentració de plom de la zona perillesional i no va sortir concloent. Les ròtules tenien signes de calcificació de l'aleró extern de caràcter bilateral i l'esquerra signes de sobrecàrrega del tendó rotulià. Les tíbies presentaven una marcada esclerosi de les plataformes articulars i inici d'entesopatia en la tuberositat tibial anterior.

La darrera lesió important estava al peu dret, una fractura múltiple de tres metatarsos, el 3er, el 4t i el 5è, una fractura diafisiària al terç distal, fractura obliqua de la base i el 5è metatarsià amb fractura i periostosi profusa o engruiximent de l'os per un procés infecciós. Possiblement la fractura va ser de tots els dits a la vegada, i se'ls deuria immobilitzar col·locant una superfície rígida a sota. Amb seguretat, durant dos mesos com a mínim li deuria causar molt dolor i deuria tenir problemes per recolzar el peu (Pérez, 2021). De resultes d'aquest trauma, l'articulació subastragaliana proximal posterior va desenvolupar artrosi.

Pel que fa al tronc, a la pelvis, a l'ili esquerre s'apreciava un osteòfit a la careta articular amb el sacre i poliment de la part superior anterior de la cavitat cotiloide per gran activitat física.

Pel que fa a les vèrtebres, s'aprecien signes d'espondiloartrosi a les vèrtebres en els segments dorsals i lumbar, i hèrnies discals de la 6na a la 12na vèrtebra dorsal produïdes probablement per caigudes dempeus o de natges i salts.

Determinar la causa de la mort és difícil i no sempre possible, sovint podem trobar lesions perimortem d'origen traumàtic que no sempre són la causa única de la mort. En el cas que ens ocupa, l'any de l'exhumació del guerriller, no es coneixia la informació del Dr. Josep Maria Reguant testimoni de l'autopsias, ara per aquest treball de recerca s'ha pogut entrevistar àmpliament al testimoni i s'ha recollit al documental realitzat per l'Ajuntament de Castellnou de Bages (Segon, 2021).

Les conclusions de l'estudi es van basar en les lesions òssies que s'havien diagnosticat. No es va trobar a les vèrtebres cervicals ni al crani cap marca de lesió per impacte de bala. La lesió del fèmur, amb la presència tan propera dels vasos femorals va ser la única causa de mort que es va apuntar. Arrel de la gravació del documental i de l'entrevista amb el Dr. Josep Maria Reguant Gil l'entrevista va confirmar que el tret del cap li va seccionar el paquet neurobasal, és a dir la arteria caròtida i la vena sense tocar ni vèrtebres cervicals ni crani. La bala que li va causar la mort en pocs segons, va impactar al coll, va seccionar la vena i l'arteria aorta i segons l'autòpsia va sortir pel tercer espai intercostal. La pèrdua de sang va ser molt ràpida, potser segons, mentre que la ferida de la cama que va seccionar els vasos femorals l'hagués dut a la mort igualment. Així doncs, amb ambdues ferides, no deuria trigar masses minuts a tenir signes d'isquèmia, pal·lidesa, suor freda, paràlisis i absència de pols i després xoc hipovolèmic per una disminució del reg sanguini i per tant una disminució de l'aportació d'oxigen als teixits, una posterior pèrdua del coneixement i finalment la mort en no més de 4 minuts (Reguant J. , 2022).

## 5.2. Fossa 2

### 5.2.1. Fitxa fossa

**Títol:** inhumació de Domingo Rovira Sardans i Ramona Bessa i Bertrons, matrimoni de la masia de la Creu del Perelló, i dos individus, Ramon Bosch Noguera, de 25 anys i natural de Castellbell i el Vilar i un altre home no identificat, presumptament dos guerrillers.

**Títol:** ossera de quatre individus abatuts a la masia de "la Creu del Perelló"

**Altres noms de la fossa:**

**Municipi:** Castellnou de Bages

**Comarca:** Bages

**Dins del cementiri (fals/cert):** fals

**Emplaçament:** ossera al cementiri de Castellnou de Bages.

**Notes/ Descripció:** fossa de 4 individus a l'exterior del cementiri municipal de Castellnou de Bages, un matrimoni de civils i dos guerrillers.

**Tipus de fossa:** quatre individus inhumats a tocar d'uns llorers.

**Notes:** L'autoria de la mort del matrimoni és de la guàrdia civil, encara que en alguna documentació de l'expedient apareix que el matrimoni va morir víctima dels guerrillers. En la resta del sumaríssim i en d'altres documents queda clara l'autoria de la guàrdia civil i a més, s'apunta que van haver-hi delators (Reguant J. , 1979).

### 5.2.2. El relat dels fets segons les diferents fonts

El relat dels fets presenta algunes variacions depenent de les fonts que es consulten, són variacions sense massa importància. L'actuació de la GC amb els resultat de quatre morts, no va aparèixer en premsa ni apareix a les actes de l'Ajuntament, només en els documents del Sumaríssim ordinari, en la memòria de la gent del poble i les contradades i en les publicacions posteriors.

El 24 de febrer de 1945, la GC dirigida pel capità d'infanteria Don Cristòbal Rigo López de Tejero mataren quatre individus a la Masia de la Creu del Perelló. Segons les diligències es tractava de dos civils i dos rebels desconeguts. Els individus abatuts són: Domingo Rovira Sardans i Ramona Bessa i Bertrons, matrimoni propietaris de la masia de la Creu del Perelló; i dos individus més, Ramon Bosch Noguera, de 25 anys i natural de Sant Vicenç de Castellet i el Vilar i un altre home no identificat, presumptament guerrillers.

Al sumaríssim ordinari núm. 33.603. del 24 d'abril de 1945, es recull tota la documentació, les diligències del jutjat de Manresa, les declaracions dels testimonis, els certificats de defunció, els informes del fiscal, etc. L'objecte de la instrucció és la mort dels civils Domingo Rovira Sardans i Ramona Bessa Bartrons i dos guerrillers, durant el servei de descoberta i detenció dels rebels practicada per la GC i la tropa de l'exèrcit. El jutge instructor de Manresa, Don Fermín Sanz Villuendas i el metge Ignaci Llatjos Prunes en substitució del metge forense van fer l'aixecament dels cadàvers i les restants diligències en Joan Casamitjana Bransuela, jutge municipal de Castellnou de Bages. Don Fermín Sanz Villuendas denomina als rebels com a "maquis" i diu: "se trata de los elementos reintegrados a España procedentes de Francia "maquis"".

El relat descriu una seqüència de fets que evidencien la brutalitat i la impunitat amb que actuava la GC als anys 40: els guerrillers es varen trobar abatuts a la façana de la casa en decúbit supí, un d'ells amb un tret al tòrax i l'altre a l'abdomen; l'altre individu presentava un tret a l'abdomen i un altre a la regió temporal esquerra del crani. Duien paper de fumar francès i un d'ells una camisa de l'exèrcit francès. A la part posterior de la casa, a prop d'una sèquia es va trobar a la Ramona Bessa en posició de decúbit supí, i el cadàver del Domingo Rovira sobre un mur del camí que duia a la casa. Tots dos presentaven trets al cap.

A l'interior de la casa es va trobar un botó daurat de l'exèrcit espanyol, amb la creu de Santiago i l'àliga imperial i corona, i bales.

En una de les habitacions, una dona postrada al llit, la Rosa Rovira Sardans, germana del difunt i malalta de reuma, va declarar que l'atac va ser la nit anterior sobre les 22 h, que va sentir trets que venien de l'entrada de la casa, soldats que entraven i regiraven la casa, que van entrar a la seva habitació i li van regirar els baüls. Segons el testimoni, a la casa entraven persones forasteres a demanar pa i vi, que ella les sentia des del llit on estava postrada des de feia set anys, mai eren els mateixos; i que es veien obligats a aixoplugar-los perquè sinó els hi ensenyaven les pistoles. En una de les diligències s'informa que dita dona es va traslladar a l'Hospital de Manresa per no poder-se fer càrrec ningú d'ella.

La GC prendrà declaració als fills menors d'edat, fills d'un matrimoni anterior de la Ramona, i als germans del difunt. En la declaració del nen de 10 anys, Joan Estrada Bessa, es desprèn que els guerrillers van arribar a la nit i la GC ja els deuriem seguir perquè, immediatament van començar els trets. També va dir que tenia molta por d'anar a la presó, comentari que revela la pressió que l'infant deuria rebre en el moment que se sentia més vulnerable i abatut per la mort de la seva mare i el seu padrastre. La filla, la Montserrat Estrada Bessa de 13 anys feia de sirventa a Sùria i va declarar que no en sabia

res dels fets ocorreguts. Per últim van fer declarar també al germà Francesc Rovira Sardans que justament el dia que van passar els fets no estava a la localitat.

Dos veïns de Castellnou de Bages, en Fidel Masferrer Cornet i en Lluís Garriga Feixas van participar en les feines de trasllat dels cadàvers al cementiri, però no queda clar si traslladen tots els cossos en aquell moment.

La diligència de l'autòpsia informava que es va practicar als quatre individus al cementiri del poble pel metge Dr. Pedro Blasco Echague en substitució del metge titular i Dr. Vicente Molina Rebello en presència del Jutge municipal i el Secretari. El Domingo Rovira presentava cavitat a la regió de la cella esquerra per un projectil d'arma de foc i a la regió occipital una altra ferida rodona de projectil que entrava a la cavitat cranial. La Ramona Bessa presentava tres trets, dos ferides al coll al mateix nivell, al cantó dret i a l'esquerra, i una altra a la regió temporal dreta per arma de foc.

El guerriller de 25 anys presentava dos trets per arma de foc, el primer a la cavitat sota el melic i el segon al tòrax, sota els mugrons. El segon guerriller de 30 anys presentava l'húmer esquerre fracturat i quatre orificis que penetraven a la cavitat toràcica per projectil d'arma de foc, dos al costat dret, entre el cinquè i el sisè espai intercostal i en la mateixa línia del mugró i dos al costat esquerre entre el sisè i setè espai intercostal, tres centímetres fora del mugró. Es dona sepultura en el cementiri del poble als cadàvers de l'auto i es fan les diligències oportunes per trobar familiars per als tres fills menors del matrimoni: Montserrat i Joan Estrada Bessa i Margarida Rovira Bessa (Registre-civil, Jutjat Municipal custodia dels menors, 1945).

De la violenta trobada la GC va recollir material i munició (dos fusells estrangers, 2 granades de mà anomenades "pinya" y una escopeta de dos canons) i vuit-centes pessetes entregades a la caserna general de la 142 divisió de guarnició de Berga. Aquests diners suposen que es van robar a la casa Corominas el dia 29

Segons el document 25 del sumaríssim, el matrimoni estava vigilat pel servei d'Informació del E.M. de la 142 Divisió de Muntanya, estaven alertats de les compres de queviures en diverses localitats, unes compres superiors a les seves possibilitats i la compra de premsa malgrat no sabia llegir ningú de la casa. Hi havia una activa vigilància sobre la casa i els seus habitants. La GC sabia que a diari baixaven rebels, a passar-se unes hores i a recollir el que la dona, especialment ella, els hi comprava. El Excmo. Sr. General de la 142 Divisió de Montanya juntament amb 20 individus del cos i 15 soldats i un alferes sota el comandament del capità Rigo van sortir a les 18 h arribant a La Creu del Perelló sobre les 22 h i cercant la casa. Els fets, segons es relata, passen molt de pressa, truquen a la porta i hi ha un intercanvi de trets amb les conseqüències abans descrites. Durant el primer registre en el que es troba la documentació d'un dels guerrillers Ramon Bosch Noguera duia un carnet on posava que havia sigut Tinent de Cavallers espanyols per combatre als alemanys de França.

La primera versió que es va tenir va ser la recollida al dietari de l'Antoni González, cap de l'SPAL l'any 1999, directament del senyor Vilaseca, en la que tractava als amos de la masia de masovers i apuntava que havien estat abatuts per la GC, a la masia, juntament amb dos individus més i enterrats fora del cementiri en una fossa davant de la rectoria,

al costat d'uns llorers que ja no hi són, al parterre on actualment es troba la senyal ètica del parterre amb les paraules de ferro MUSEU DELS MAQUIS de ferro MAQUIS (Gonzalez, 1999).

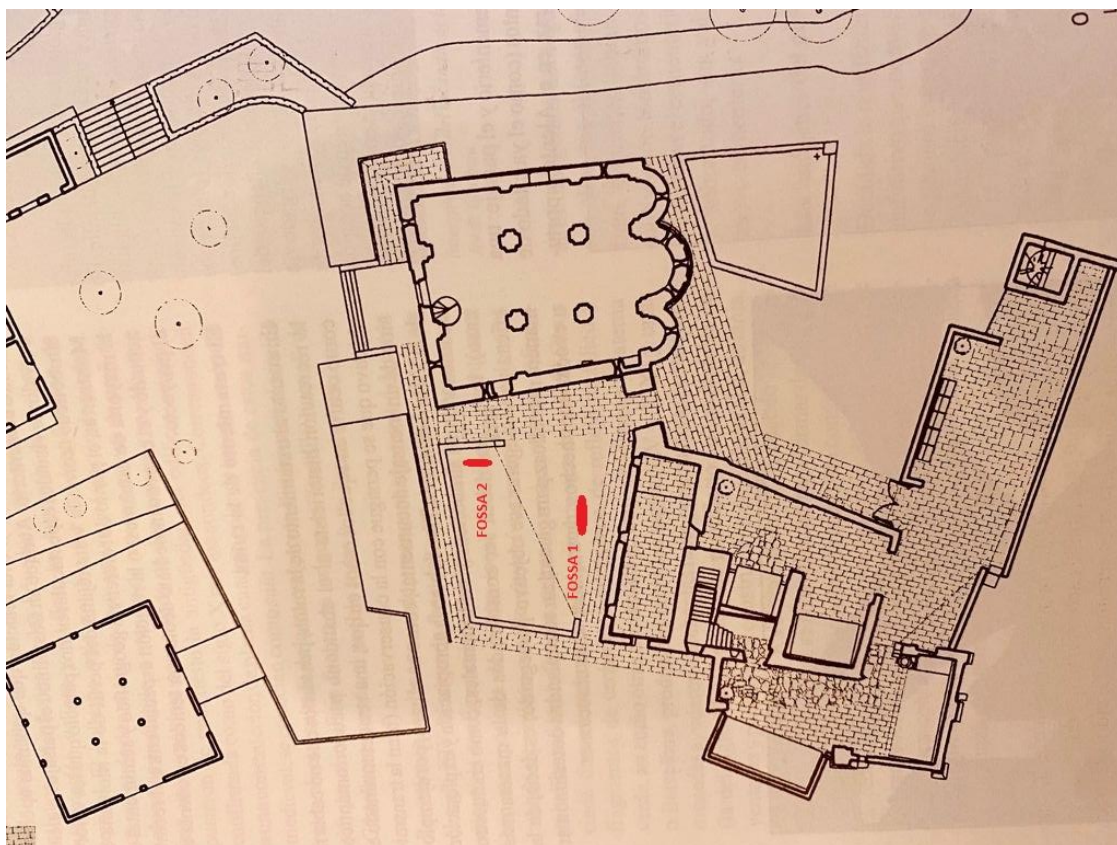
Segons els familiars, la família Rovira Bessa, eren propietaris del mas de La Creu del Perelló i d'unes hectàrees. Cultivaven vinyes i tenien un negoci pròsper. Vivien junts el matrimoni format pel Domingo i la Ramona, el germà del pare que els dies dels fets no estava a la masia, estava venent olis i productes per les contrades i la germana del Domingo. Algú va denunciar-los, gent d'església. Mentre el fill Joan Estrada Bessa estava a l'escola i la Margarida Rovira Bessa, d'1 any d'edat, estava a la casa els dies dels fets. La GC va entrar i va disparar als quatre adults, deixant en vida a l'infant. Després de la mort dels seus pares la Margarida Rovira Bessa va anar a viure a Sallent amb uns parents.

La família creu que simpatitzaven amb el moviment llibertari i sospiten que varen ser denunciats per algun veí. El germà de la Margarida, el tiet, és el que li va explicar el relat al besnét, en Daniel Negulescu. Li va ensenyar el lloc on estan enterrats, exactament al costat dels llorers, on actualment es troba la senyal ètica del parterre amb les paraules de ferro MUSEU DELS MAQUIS (; Puigoriol, 2022), (Sumaríssim Domingo Rovira, Ramona Besa, Joan Bosch i un guerriller desconegut, 1945), (Registre-civil, Número 1, Domingo Rovira Sardans, 1945), (Registre-civil, Número 2. Ramona Bessa, 1945) i (Registre-civil, Número 3. Ramon Bosch Noguera, 1945).



Parterre on actualment està la fossa 2 per exhumar.





Plànol amb la senyalització de les fosses.

Al recull històric de Castellnou de Bages, l'autor Pere Vila Rovira facilita alguns detalls més al relat. Segons el recull, el 22 de febrer de 1945, la família Rovira Bessa, de 44 anys ell i 33 ella, vivien a la masia amb la mare d'un dels conjugues i una filla de curta edat. Les fonts d'ingressos eren l'agricultura i les feines del bosc. No se'ls hi suposaven molts ingressos. Unes compres que fa la Ramona Bessa a Súria i a Sallent, fan saltar l'alarma en algun botiguer del poble. En concret, la Ramona va fer una compra de sis o set parells d'espardenyes d'home. Aquesta compra tan previsorà quan només hi havia un home a la família va fer sospitar que la família Rovira Bessa rebia diners de "malfactors" a qui donaven aixopluc. Es diu que foren advertits del perill de donar refugi als perseguits pel règim franquista però que no van fer cas. Després de dies de vigilància de la GC, per assegurar-se'n l'èxit, van passar a l'acció el 22 de febrer a les 22 hores. Uns trucs a la porta i els fets passaren ràpid, primer van abatre als dos guerrillers, joves de 20 o 25 anys, que es volien donar a la fuga tot i que van ser advertits amb un ALTO! El mateix va passar amb el matrimoni que tot i alertats van ser abatuts al voltant de la casa. Després d'un escorcoll exhaustiu es va localitzar a la casa l'àvia, una senyora gran impossibilitada que va quedar ingressada a l'hospital de Manresa i una criatura de sis anys que va anar a viure amb uns familiars. En aquesta versió, es confon la cunyada amb l'àvia i no concorda l'edat de la nena petita que en el moment dels fets tenia dos anys.

El Dr. Josep Maria Reguant, escriu la seva versió també i aporta una dada que fins ara no s'havia comentat i és que la Ramona estava embarassada:

*“Parece ser que un día del primer trimestre de 1944, fuerzas conjuntas del Ejército y la Guardia Civil, cercaron la casa de campo conocida por “la Creu del Perelló”, del municipio de Castellnou, colindante con Manresa, en plena comarca del Bages. En esta casa y también en la conocida por “El Sellés de la Serra” se suponía que se daba acogimiento a Hombres fuera de la “ley”. En “La Creu”, vivían Domingo Sardans de 50 años, casado en segundas nupcias con Ramona Bessa de 40 años, madre de Montserrat de 12 años, Joan de 9 y Margarita de 18 meses y en estado de gestación. También vivía una familiar paralítica. Llamaron a la puerta en nombre de la Guardia Civil. Los padres junto con Joan, intentaron la salida por la puerta posterior, Ramona llevaba a su hijita en brazos. Se encontraron atrapados al sonar las primeras detonaciones, momento en que la madre puso en brazos del niño su hijita de meses, con la recomendación: “Joan, cuidat de la nena” Fueron sus últimas palabras. La hermana mayor Montserrat no se encontraba en la casa. Lógicamente, con el paso de los años, la memoria de mi informante se resiste a ser fiel, si bien parece que el padrastró cayó muerto al instante, no así la madre que fue rematada. Sus restos descansan en el cementerio de Castellnou, en el mismo que se encuentra, desde el mes de agosto de 1963, el fornido cuerpo de Ramón Vila, caído éste a unos 20 metros de lo que fuera en otro tiempo la fachada anterior de “La Creu del Perelló”. Como ya hemos dicho, oler a maqui fue sinónimo de represión y muerte. Cualquier mínima sospecha captada por los Servicios de información de la Benemérita, era suficiente para ser sometido e interrogado. El pueblo de Berga mantiene una tesis que, basada en multitud de indicios objetivos, adolece del elemento contundente que en estos casos siempre suele faltar: la evidencia. El pueblo de Berga, en voz baja acusa: “Hubo confidencias” (Reguant J., 1979, p. 142-143).*

En una altra entrevista que es va efectuar l'any 1999 el Sr. Vilaseca va apuntar que un dels maquis era de Sant Vicenç de Castellet i no de Castellbell i el Vilar, com apunten alguns documents del sumaríssim (Castellano A., 1998, p. 6).

## 6.- Documentació de l'exhumació de Ramon Vila Capdevila realitzada el 199 per l'SPAL de la Diputació de Barcelona (memòria arqueològica, materials associats i estudi antropològic).

La documentació relacionada amb l'exhumació de Ramon Vila Capdevila, estar actualment a l'Edifici del Relotge del carrer Urgell de Barcelona, a la planta baixa ocupada pel Servei del Patrimoni Local, l'SPAL. Fa uns anys però que, el material fotogràfic va ser traslladat al fons de l'Arxiu General de la Diputació.

Hem tingut accés a tots els documents dipositats: dietari del director, dibuix, treballs de documentació de la Rectora i del nucli antic de Castellnou de Bages. Pel que fa a les fotografies que va fer la fotògrafa de l'SPAL l'any 1999, la Montserrat Baldomà Soto, hem

pogut recuperar les de la jornada d'exhumació i les del treball paleoantropològic i paleopatològic. (consultar a l'annexa la carpeta de Documentació de l'SPAL).

## 7.- Recomanacions per l'exhumació de les restes de la fossa

L'exhumació de les restes òssies sempre és un moment delicat en el que cal procedir sense presses per extreure la màxima informació doncs ja mai més hi haurà una segona oportunitat de trobar tot *in situ* amb la informació per extreure.

En la fossa que ens ocupa hi ha tres aspectes que haurem de tenir en compte alhora d'excavar:

1.- Aspectes tafonòmics. Donat que els esquelets estan a prop d'uns llorers és molt probable que els ossos estiguin moguts per l'efecte de les arrels, desplaçats del seu lloc original o trencats per l'expansió d'aquestes. L'acció de les arrels pot ser molt intensa i destructiva causant danys irreparables. Haurem de tenir especial cura si això ha passat en: associar correctament els ossos de cada individu i interpretar bé els desplaçaments i en recollir els fragments en bosses esterilitzades separades per després al laboratori poder enganxar.

2.- L'extracció de la mostra d'ADN. Actualment, l'extracció en os sec es fa amb l'os petrós de l'os temporal per la qualitat i quantitat de l'ADN endogen. També es pot fer a partir d'una dent sencera que no estigui trencada ni presenti càries o altres malalties periodontals que exposin la dent a la contaminació externa. Per tant, es recomana portar material esterilitzat i agafar dues mostres una d'os petrós i una dent sencera. (Carrascal, 2022).

3.- La Ramona Bessa, una dels quatre individus de la fossa, segons les fonts estava embarassada, desconeixem de quants mesos. Cal doncs excavar amb cura per verificar la informació i poder-ho constatar i recuperar totes les restes òssies del nounat.

4.- El fet que tinguem les autòpsies en el moment de l'excavació facilitarà el treball de camp alhora d'identificar les lesions i recuperar els fragments d'ossos. Probablement no es trobaran els projectils ja que durant l'acte de l'autòpsia s'extreuen.

## 8.- Bibliografia

- Ajuntament. (2 / febrer / 1936). 1936-01-02\_08062\_101\_APMu\_ActaExtraordinaria.1. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (1936). 1936-02-01\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria2. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (1936). 1936-02-22\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria3. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (1936). 1936-08-07\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria9. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (1936). 1936-08-07\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria9. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (1936). 1936-10-18\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (27 / 10 / 1936). *Arxiu Nacional de Catalunya*. Recollit de [anc.gencat.cat/ca/inici](http://anc.gencat.cat/ca/inici)
- Ajuntament. (Octubre / 1936). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Ajuntament. (Octubre / 1936). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>.
- Ajuntament. (3 / 4 / 1937). 1937-04-03\_08062\_101\_APMu\_ActaOrdinaria. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (6 / febrer / 1939). 1939-02-06\_08062\_101\_APMu\_Diligencia. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (31 / Juliol / 1940). 1940-08062\_101\_APMu\_Acta Extraordinària. Castellnou de Bages.
- Ajuntament. (10 / 5 / 1941). *PARES*. Consultat el 2022, a <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Ajuntament de Castellnou de Bages. (9 / Setembre / 1943). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Ajuntament de Castellnou de Bages. (9 / Septiembre / 1943). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Algué, J. (2015). *Silencis: República, Guerra Civil i repressió franquista a Navàs (1931-1945)*. (Ajuntament, Ed.) Navàs. Consultat el 2022
- Aloy, J. (2008). *Bombes franquistes sobre Manresa: els atacs aeris al final de la Guerra civil.(desembre 1938-gener 1939)*. Manresa: Ajuntament de Manresa.
- ANC. (sense data). Recollit de <https://www.instagrams.cat/visor.html?businessid=2029bfe9bdca0cc2342f5fba1ee980e6&title=Origen%20de%20les%20persones%20executades%20a%20Catalunya%20a%20Otrav%3%A9s%20d%27un%20sumar%3%ADssim#13/41.8336/1.9467>
- Antoni González, A. L. (2001). *Exhumació, estudi i inhumació definitiva de les restes de Ramon Vila Capdevila a Castellnou de Bages* (Vol. Quaderns científics i tècnics de restauració monumental 12). Barcelona: Institut d'Edicions.

- Baraldés, J. (28 / Juny / 1941). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Baraldés, J. (8 / juny / 1999).
- Cara, P. (11 / setembre / 2022). XXVa Marxa Homenatge als Maquis. Berga.
- Carrascal, S. (Juliol / 2022).
- Castellano, A. (1998). *La casa rectoral de Sant Andreu de Castellnou de Bages. Dades documentals*. Unitat d'investigació històrica.
- Castellano, A. (1998). *La casa rectoral de Sant Andreu de Castellnou de Bages. Dades documentals*. Barcleona.
- CATALUNYA, R. (6 / 12 / 2009). <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/en-guardia/286-els-ultims-maquis/audio/394592/>.
- CATALUNYA.RADIO. (17 / 2 / 2022). *atalunya radio a la carta*. Recollit de <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/un-pais-per-voltar/resseguint-lantic-cami-dels-maquis-per-creuar-la-frontera/audio/1125712/>
- CATALUNYA-RADIO. (6 / 12 / 2009). <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/en-guardia/286-els-ultims-maquis/audio/394592/>.
- Clara, J. (2002). *Ramon Vila, Caracremada al darrer maqui català*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- DeRiquer, B. (2004). *7. El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)* (Vol. 7). Barcelona: Edicions 62.
- deRiquer, B. (2004). *7.El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*. Barcelona : Edicions 62.
- Enguàrdia! (14 / març / 2021). Les Juventuts Llibertàries de Catalunya CATALUNYA RADIO.
- Enguàrdia! (11 / 10 / 2020). Brigadistes internacionals.
- Escaler, J. (10 / Maig / 1941). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Escaler, J. (4 / Febrer / 1941). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>.
- Fabre, J. (2021). Guerra civil, repressió i exili. *Memòria*, 9-21.
- Fiscal-instructor. (12 / Maig / 1941). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Fiscal-instructor. (6 / Maig / 1943). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Galí, D. (1956). *Comissió coordinadora de l'Homentage a Calvo Sotelo*. Històries de la Història de Castellnou de Bages.
- Galí, D. (2001). *Construcció del camí de Satpedor a Castellnou de Bages*. Recerca documental, Unitat d'Investigació històrica, Barcelona.

- Galí, D. (2001). *Trasllat de les restes humanes al Valle de los Caídos*. Intern de l'SPAL, Unitat d'investigació històrica secció tècnica d'investigació , documentació i difusió. Consultat el 2022
- Gómez Gómez, M. (2019). El paper de l'anarquisme al Berguedà durant la Guerra Civil (1936-1939). DOSSIER. LA GUERRA CIVIL 80è aniversari. *L'EROL*.
- Gómez Gómez, M. (2020). *A 80 años de los Hechos de Mayo en Cardona*. Recollit de Alasbarricadas.org: <http://alabarricadas.org/noticias/>
- Gómez, M. (sense data). Recollit de <https://centrestudisramonaberni.wordpress.com/>: <https://centrestudisramonaberni.wordpress.com/2021/07/30/josep-corbella-sune-1904-1972/>
- Gómez, M. (2018). De los cuadros de defensa a la Columna Tierra y Libertad. Las milicias antifascistas de Catalunya central durante la Guerra Civil de 1936. *Revista Dovella*, 1-20.
- Gómez, M. G. (2018). De los cuadros de defensa a la columna Tierra y Libertad. Las milicias antifascistas de la Catalunya central durante la Guerra Civil de 1936. *Revista Dovella*, 1-20.
- Gonzalez, A. (1999). *Dietari*. Barcelona.
- Imanol. (20 / febrer / 2014). Recollit de <https://www.diagonalperiodico.net>
- Instructor, E. F. (15 / febrer / 1941). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- JutjatMunicipal. (18 / SEPTEMBRE / 1943). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Lo actual. Caraquemada. (8 / agosto / 1963). *Diario de Barcelona*, p. 3.
- Lo actual.Caraqemada. (8 / agosto / 1963). *Diario de Barcelona*, p. 3.
- Marín, D. (2006). *Clandestinos*. Barcelona: RBA.
- Mas, L. (Novembre / 2022). Josep Mas i Tió (el “comandant Mas”). (M. Pujol, Entrevistador)
- Mascaró, J. (19 / Juny / 2022). Records d'infància a Castellnou de Bages. (M. P. Masip, Entrevistador)
- Militars. (22 / maig / 1939). *PARES*. Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Montero, C. (Setembre / 2022). entrevista.
- Montero, C. (17 / 9 / 2022). Vaig passar durant deu anys molta gent pel Pirineu. (M. Pujol, Entrevistador)
- Òrrit, D. (10 / Abril / 2022). Episodis de maquis al municipi, entrevista a l'alcalde. (M. P. Masip, Entrevistador)
- Padró municipal. (30 / Abril / 1936). (A. d. Barcelona, Compilador) Castellnou de BAGES.
- PARES. (24 / abril / 1937). *PARES*.

- PARES. (2 / 11 / 1945). Recollit de <https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- Pérez, E. (junio / 2021). Consulta de lesiones. (M. Pujol, Entrevistador)
- Pladullés, J. (2010). *Lògiques del secret : la cultura de la clandestinitat a la comarca del Bages (1946-1977)*. (C. d. Bages, Ed.) Manresa.
- Plata, J. P. (2019). *Silencis*.
- Prerramon, M. (en premsa). *La segona República i Castellnou de Bages*. Castellnou de Bages.
- Puigoriol, D. (19 / febrer / 2022). (M. Pujol, Entrevistador) Manresa.
- RADIO, C. (6 / 12 / 2009). <https://www.ccma.cat/catrado/alacarta/>. Recollit de <https://www.ccma.cat/catrado/alacarta/en-guardia/286-els-ultims-maquis/audio/394592/>.
- Ramis, J. (desembre / 2015). *adosrius.wordpress.com*. Recollit de <https://adosrius.files.wordpress.com/2015/12/els-judicis-sumarc3adssims-a-la-quarta-regio-militar.pdf>
- RegistreCivil. (1938). *Defunció de Josep Soler Colldeforn*.
- Registre-civil. (1945). *Jutjat Municipal custodia dels menors*. Castellnou de Bages.
- Registre-civil. (1945). *Número 1, Domingo Rovira Sardans*. Castellnou de Bages.
- Registre-civil. (1945). *Número 2. Ramona Bessa*. Castellnou de Bages.
- Registre-civil. (1945). *Número 3. Ramon Bosch Noguera*. Castellnou de Bages.
- Reguant, J. (1979). *Marcelino Massana ¿Terrorismo o resistencia?* Barcelona: Dopesa.
- Reguant, J. (11 / Setembre / 2022).
- Rumbo, A. (2002?). Maquis i guàrdia civil a Cal Rosal per la postguerra. *Erol, Dossier. Històries del maquis*.
- Rumbo, A. (sense data). Maquis i guàrdia civil a Cal Rosal per la postguerra. *EROL*, 10-12.
- Sánchez, F. A. (1963). *ABC*, p. 18.
- Segon, O. (Productor). (2021). *Els últims passos. Ramon Vila Capdevila* [Pel·lícula]. Recollit de <https://drive.google.com/file/d/1e1711uZ23S2CqxjJ2d4eC-HN6sdbHr-X/view?usp=drivesdk>
- Serrat, F. (1977). Yo enterré al Caracremada. *La Gazeta*.
- Simon, G. (2015). *SILENCIS. República, Guerra Civil i repressió franquista a Navàs (1931-1945)*. Navàs.
- Sumaríssim Jaume Fàbrega Bosch, 6854 (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 23 / Abril / 1939).
- Sumaríssim Josep Trench Xandri, 9511 (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 5 / Juny / 1939). Consultat el 2022
- (1939). *Sumaríssim 4.851*. Arxiu Militar, Barcelona.

Sumaríssim desconegut. Auto resum, Sumaríssim desconegut (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 15 / Maig / 1940). Consultat el 2022

Sumaríssim Domingi Rovira Sardans, Ramona Besa Bartrons, Ramon Bosch i una persona sense identificar, 33.603 (Capitania general de la 4ª regió militar 24 / Abril / 1945). Consultat el 2022

Sumaríssim Francesc Soler Suades, 36719 (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 1940). Consultat el 2022

Sumaríssim Joan Castellana Plana (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 29 / Desembre / 1941).

Sumaríssim Joan Esquiús, Fidel Masferrer, Pere Buscant, Llorens Trech Xandri, Joan Vilaseca, Lluís Ribalta, Josep Guixà i Joan Simon , 357 (Capitania general de la IV regió militar 5 / Març / 1940).

Sumaríssim Josep Feliu Soler, José Junyent Jordà i José Aubet Capdevila, 4219 (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 20 / Març / 1939).

Sumaríssim Josep Mollet Guàrdia, Sumaríssim 368 (18 / Abril / 1940).

Sumaríssim Magdalena Sánchez, 4.851 (Auditoria de guerra de la quarta regió militar 17 / Abril / 1939). Consultat el setembre / 2022

Sumaríssim Neus Boixader Colom, desconegut (Auditoria de guerra de la quarta regió militar abril / 1939).

Sumaríssim Salvador Coll Porta i Dolores Vergara Mercadé i Carme Justo López, 8570 (Auditoria de guerra de la IV regió militar 15 / Juliol / 1942). Consultat el 2022

Sumaríssim Salvador Vilaseca Vilaseca, 23.658 (Capitania general de la IV regió militar 25 / Octubre / 1940). Consultat el 2022

Sumaríssim Santiago Vilaseca Vila i Antoni Vilaseca Cortina, 278 (Auditoria de guerra de Girona i Jutjat militar de Manresa 7 / Febrer / 1940). Consultat el 2022

Termes, J. (1987). *La Guerra Civil. A Història de Catalunya* (p. 387-420). Barcelona: Edicions 62.

Termes, J. (2004). *9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

Termes, J. (2004). *9. De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

Torno, F. (Juny / 2022). Incendis a Castellnou de Bages. (M. Pujol, Entrevistador)

Torralbo, J. (2009). *Vides secretes: memòries d'un militant clandestí* (Edició a cura d'en Jofre Padullés Plata ed.). Manresa. Consultat el 2022

UGEL. (2017). *Seguint les passes de la guerrilla. GR-179*. Berga.

Vila, P. (1982). *Recull històric de Castellnou de Bages*. Castellnou de Bages.

Vila, P. (1983). *Recull històric de Castellnou de Bages*. Castellnou de Bages.

Vila, P. (sense data). *Recull històric de Castellnou de Bages*.



Vilaseca, D. (8 / Juny / 1999).

Enllaços:

[CAMINANT PEL RIPELLÈS: Castellnou de Bages \(caminantpelripolles.blogspot.com\)](http://caminantpelripolles.blogspot.com)

[El Batalló Llibertat i la seva lluita contra els últims reductes nazis \(lavozelepublica.es\)](http://lavozelepublica.es) participació del Ramon Vila

[Contra el progrés: Ramon Vila Capdevila per Imanol - Periodic Diagonal. \(matapuces.blogspot.com\)](http://matapuces.blogspot.com)

[https://www.elnacional.cat/es/efemerides/guardia-civil-asesina-guerrillero-antifranquista-caracremada\\_797925\\_102.html](https://www.elnacional.cat/es/efemerides/guardia-civil-asesina-guerrillero-antifranquista-caracremada_797925_102.html)

<https://www.youtube.com/watch?v=PfzShY6ldlg>

[https://www.lagavillaverde.org/Paginas/Centro/Cineyguerrilla/Paginas/ElsultimspassosdeRamonVilaCapdevila.html](http://www.lagavillaverde.org/Paginas/Centro/Cineyguerrilla/Paginas/ElsultimspassosdeRamonVilaCapdevila.html)

<https://raco.cat/index.php/Ebre/article/view/328958>

[https://hmong.es/wiki/Ramon\\_Vila\\_Capdevila](https://hmong.es/wiki/Ramon_Vila_Capdevila)

[https://bllibertari.org/apunt\\_sobre/memoria-historica/maquis/](http://bllibertari.org/apunt_sobre/memoria-historica/maquis/)

[https://www.museuexili.cat/ca/programacio-cultural/futures/art-i-memoria/event/1002-acte-en-record-del-maquis-llibertari-a-catalunya-1939-1963](http://www.museuexili.cat/ca/programacio-cultural/futures/art-i-memoria/event/1002-acte-en-record-del-maquis-llibertari-a-catalunya-1939-1963)

<https://www.cejeb.org/>

<https://www.lamira.cat/histories/1092/els-ossos-no-menteixen>

<https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099.1/13444/Introducci%C3%B3%20PFC.pdf?sequence=29&isAllowed=y>

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4472748/>

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6547751/>